

MARULIĆEV LJETOPIS
(V)
(RUJAN 1992 ' KOLOVOZ 1993)

Mirko Tomasović

IX. 92.

Peti *Marulićev ljetopis* otpočinjem javnim isprikama, ispravcima i dopuncima. Dana 15. srpnja 1992. *Večernji je list* uokvirenom viješću (str. 47) obznanio emisiju *Nove spoznaje o Maruliću*, što je izmaknulo mojoj pozornosti. To vjerojatno i ne bih spominjao, da nisam počinio veću grešku ne zabilježivši u *Ljetopisu* (IV) velik članak, objavljen u *Večernjaku* od 16. VIII. 92. na čitavoj stranici (19.), *Dugo odgadana obveza*. Štoviše, članak je iz mogeg pera, a moli, potiče i zbori o podizanju spomenika Marku Maruliću u glavnom gradu Zagrebu. Istina, ja sam rečeni tekst poslao uredništvu u travnju, u kolovozu je za *Úmort'sezone* došao na red. Grafički je lijepo i uočljivo predstavljen, ali odziva nema. Mijenjaju se predsjednici i gradonačelnici, skupštinari i vijećnici, a da nitko ne zamjećuje taj prijedlog. Kad bi ga netko i podržao, trebalo bi desetak godina da se ostvari gledom na mehanizam podizanja spomenika u Zagrebu. Sve si mislim:

MARKO, TO ME PIKA, HOĆU LI SE IKAD
U ZAGREBU SLIKAT KOD TVOG SPOMENIKA?

Višeputno sam napominjao da su Marulićeve leksikografske bilješke u *Juditi* vrijedne odradbe, a da su u marulologiji prošle nezapažene, što opovrgava rad akademika Milana Moguša, naveden u *Ljetopisu* (III) u rujanskom (1990) odsječku. Riječ je o radu, objavljen u Kölnu 1990. (*Festschrift für Reinhold Olesch*). Promaknula mi je studija akademika Cvite Fiskovića iz *Mogućnosti* 5'6'7/91, pa i taj propust otklanjam. Znalac Marulova života i svih splitskih kulturoloških fenomena onog doba, utvrđuje da je Marulić u oporuci naznačio prilog za popravak i izdržavanje crkvice svetog Roka na splitskom peristilu (*Humanizacija sred Dioklecijanove Palače*, str. 427'429).

U knjizi dr. Šimuna Jurišića, dvonaslovnoj *Iz nove povijesti Jadrana* (na koricama), *Novo jadransko iverje 1882' 1941* (Split 1986) na prvoj stranici, naišao sam na auktorov prilog (str. 36'37) *Nepoznata Begovićevo drama, Skazanje ŪMarko Marulić*«. Zapravo, Milan je Begović jedan od supisaca Ūskazanja« s Gajom Bulatom i Vinkom Lozovinom, izvedena na proslavi obljetnice *Judite* 3. studenoga 1901. pred 1.500 gledatelja. Okosnica drame je Marulićevo preobraćenje nakon tragične smrti prijatelja mu Papalića, s kojim je dijelio i zajedničku ljubavnicu Cvijetu (to je ona hagiografska pripovijest, dakako apokrifna, sa začuđujućom otpornošću, iako je F. Carrara već 1846. u *Danici* naveo da je plod Ūneznanstva«), nakon čega Marul postaje predvodnikom hrvatskih književnika i otpora prema Turcima.

Englesko izdanje *Studia historiae philosophiae croaticae I* (Zagreb 1990) sastoji se i od rasprave pok. prof. Vladimira Filipovića *The Principles of Ethic-philosophical Orientation of Marko Marulić* (p. 135'155), rasprave koja Ūhabet sua fata«, jer je bila predviđena za Zbornik Marka Marulića 1950, pače u njemu tiskana, pa istrgnuta. Razlozi cenzuriranja su nadasve smiješni: prof. Filipović zastupa idealistička filozofska načela, što ne može proći, pa makar u pitanju bio Marko Marulić. Zanimljivost je te anegdote, anegdote za nas danas, a onda ideološkog incidenta, što u njoj Miroslav Krleža nije bio statist, dapače, koji je zastupao Ūin illo tempore« tvrde stavove prema Maruliću zbog njegova pobožnjaštva i religiozne propagande. Inače, edicija, o kojoj je riječ, inozemno je izdanje Priloga za istraživanje hrvatske filozofske baštine, a kupio sam je 22. rujna u knjižari *Prosvjeta* na Preradovićevu trgu. Poradi kašnjenja naših periodika i njihove nemarne distribucije nije lako biti Ūau courant« ni pisati mjesečna izvješća. *Republika* 7'8/92. spadala bi u prethodni *Ljetopis* po nadnevcima, ali je ona u vremenskom zaostatku od kojeg mjeseca. Što u njoj ima? Tek moja radijska pripovijest (str. 117'118) o riječi *plavca*, koja iz Marulićeve *Judite* preko Tinova *Oprostaja* stiže u suvremenu poetsku uporabu, što popratih slijedećom pohvalnicom:

S MARKOVA RUKAVCA DIŽE SE, NE SPUŠTA
PLAV, PLAVČICA, PLAVCA... ASTI, MANDE, GUŠTA!

Naša kronika, čak i u mjesečnim obrocima, nezamisliva je bez izvješća o marulofilskim i marulološkim djelatnostima prijatelja Charlesa Béné iz Grenoblea. Zaslužni profesor sa slavnog sveučilišta u pismu od 20. kolovoza, došavšem u Zagreb sredinom rujna, priopćuje glede ratnog stanja u Hrvatskoj: ŪL,Histoire se répète«, ciljajući na držanje Montaignea spram otomanske invazije, agresije i na njegovo razumijevanje za politiku savezništva francuskih kraljeva sa Sulejmanom. Šalje mi:

- fotokopiju španjolskog prijevoda Marulićeve *Carmen*, Barcelona 1674;
- talijanski prijevod izdanja iz 1605. (Mleci);
- popis utvrđenih francuskih izdanja (o čemu mi je brzoglasno već govorio (vidi *Ljetopis* IV, srpanj), koji glasi:

1. Charles Didier, Douai 1585, u aleksandrincima,
2. N. Colin, Boun, 1613; 1614, 1623, u prozi,
3. Anne d,Urfée, 1606, *Poésies spirituelles*, u katrenima,
4. René Gaultier, Paris 1635, u prozi,
5. Simon Martin, Lyon 1656; 1660; 1677; 1671; 1690. u stihovima,
6. M. Girard, Paris, 1661, 1663, 1667, 1671, 1684, 1687, 1690, 1701, u prozi,
7. P. Peyronnet, Lyon 1837; 1861, u prozi,

8. M. B. Couissinier, Paris 1858; 1866, u prozi.

Desetak dana poslije, opet pošiljka od istog pošiljatelja s nagoviještenom studijom *Sabellico plagiaire de Marulić*, koja u naslovu više nema upitnika. Po sudu prof. Bénéa i slavna Marguerite de Navarre bila je Únadahnuta« Marulićevom *Carmen* u pjesmi *Miroir de Jésus crucifié*. Kolega Darko Novaković pripomenuo mi je da je baselsko izdanje Marulićevog spisa *De institutione* (1555) možebitni dio hresto-matije ili antologije srodnih djela. Prigodom ovogodišnje ophodnje londonskih knjižnica on je imao u ruci kataloške indicije da to verificira. Drugim će navratom rečeno izdanje pomnije proučiti i referirati na splitskomu tradicionalnom okruglom stolu o Marku Maruliću. Posavjetujemo li Badalićevu bibliografiju (Zbornik Marka Marulića, 1950), ona nas već upućuje na zaključak da je riječ o skupnoj knjizi, izboru raznih pisaca, gdje je Marulić dobio znamenit prostor: Marci Maruli Spalatensis, *De vita religiose per exempla instituenda*, libri sex, Basileae, per Henricum Petri, Mense Martio Anno MDLV (Marci Maruli Spalatensis Exempla virtutum et vitiorum, atque etiam aliarum rerum maxime memorabilium, historicus conscripta, per auctores qui in hac scriptorum classe, iudicio, doctrina et fide apud Graecos et Latinos praestantis-simi habentur ..., str. 1176'1443).

Potkraj rujna dobih peto pismo od gospodina Franza (Leschinkohla) iz Mainza, gdje me izvješćuje o svojoj akciji da prikupi podatke o Marulićevim knjigama u njemačkim bibliotekama. Prva pošiljka bilježi 200 primjeraka Markovih knjiga diljem Njemačke, a o ovoj ćete Úakciji« sve mi se čini još čuti u Ljetopisu.

Potkraj rujna objavih u *Vjesniku* (23. IX, str. 17 B) opsežit članak *Inkunabulska izdanja Marulića?*, izvješćujući o nalazima fra Petra Runje podataka o Marulovim tiskanim djelima u kodeksima Vatikanske knjižnice (vidi *Ljetopis* IV, kolovoz).

Kad me povremeno primi egzistencijalna tjeskoba i umni zamor, fizički se obnavljam tako da premještem i usustavljujem knjige iz svojih ormara, te uzalud pokušavam umanjiti broj Úfascikala« iz vlastite pismohrane. Tako sam naišao na pozivnicu Kluba prijatelja Sveučilišta u Perugi, iz koje se vidi da sam tamo 29. listopada 1986. održao predavanje *Marko Marulić e la cultura italiana*. Davno je to bilo za moje krhko pamćenje, ter se sjećam samo ugodne atmosfere u Klubu sveučilišnih nastavnika (ex Braće Kavurića 17) i da sam gostovao na nagovor vrijedne voditeljice prof. Franke Rossi'Hatze. Tema mi inače nije mrska, o njoj sam višekratno pisao i zborio.

U *Ljetopisu* (IV), studeni 91, zbog brzopletosti, Radovana Grgeca nazvah imenom njegova oca Petra, što mi njegov dobrohotni sin nije spočitnuo kao neku grešku, toliko je prožet štovanjem prema pokojnom ocu, čiji književni rad dobro poznajem i uvažavam.

X. 92.

Prvoga listopada dr. Béné mi je upravio dugačko pismo iz Grenobla, u kojem mi zahvaljuje za neke podatke važne mu zbog razrješavanja veze Sabellica s Marulom. Ja pak zahvaljujem Darku Novakoviću, što mi je skrenuo pozornost na značajan navod iz knjige: Seraphinus Maria Cerva, *Bibliotheca Ragusina*, editionem principem curavit et proemium conscripsit Stephanus Krasić, Zagabriae MCMLXXVII, p. 224'225. Kad Cerva opisuje lik i djelo jednog slavnog Dubrovčanina (Ioannes Gozeus), citira Sabellica (Marcus Antonius Sabellicus): ÚFloruerunt, Sixto pontifice, Delmatice nominis Helius Cervinus Rachuseus, poeta insignis, et Ioannes Gotius orator, eius municeps, Marcus Marullus Spalatensis.« Kako je Siksto IV. bio na papinskoj stolici od 9. kolovoza 1471. do 12. kolovoza 1484, iz Sabellicova se teksta (*Opera omnia*,

Basileae 1560, p. 999) daje zaključiti da je Marulić bio poznat i priznat davno prije g. 1507, kad je tiskano prvo sačuvano izdanje *Institucije*, koje je slavni povjesnik Mletaka čitao i koristio uzduž i poprijeko pri sastavljanju srodnog djela *Exemplorum libri decem*. Pred jednom smo važnom, hvala Bogu, ne samo bibliografskom razrješnicom. Marulić je već u XV. stoljeću čuven u Italiji, a njegov se ugled mogao temeljiti na objavljenim djelima. Koja su to djela? *Evangelistar* i *Institucija*, koja su jamačno imala i inkunabulska izdanja. Za to postoje mnogobrojne indicije, zabilježene u raznih marulologa (Kukuljević, Šanjek, Košuta, Lekić, Petar Runje osobito, Tomasović), a valjda će se pronaći i koji primjerak tih ranih edicija. Mene kopka jedan pasus iz predgovora prevoditelja Paula Du Monta za francusko izdanje *Institucije* (Douai, 1585), gdje se predstavlja Marulić, *Únoble bourgeois de la ville de Spalato en Illirie, dite à present Esclavonie, pays iadis de S. Hieromme, ayant vecu en l'an 1480 ...*« Kako tumačiti Úkovi je živio u g. 1480«?

Prije desetak godina izjavio sam, da nije Úbaš jasno zašto se ta godina navodi kao ključna« (*Zapisi o Maruliću*, Split 1984, str. 53), što sada revidiram. Paul du Mont očevidno je znao za neko izdanje Marulićeve knjige, vjerojatno iz 1480, pa moje čuđenje nije imalo mjesta. U pismu od 18. listopada g. Benić mi je poslao tekst svoje studije *Sabellicus, Úlecteur« de Marulić*, gdje je dokumentirao Sabellicove pozajmice.

Drugog tjedna istoga mjeseca dobih iz Pariza glasilo AMCA, *Almae Matris Croaticae Alumni*, 3⁴, juillet 1992, gdje je vrlo lijepo predstavljen naš prijatelj Charles Béné, a razgovor s njim je vodio dr. Leo Košuta. Profesor Benić govori o svojoj inspiraciji Marulićem, čija su djela *Úun véritable miroir de son pays et de la pensée humaniste«*, *Úpurs chefs'd'oeuvre«* (p. 7). Tijekom listopada dobih i tri pisma od fra Petra Runje iz Vatikana. S njim ugovaram suradnju za dođući okrugli stol i *Colloquia Maruliana* II, a on me izvješćuje o prikupljenim bilješkama po katalogima europskih knjižnica. Tako je u Freiburgu u Sveučilišnoj knjižnici zapisao: *Auguster katalog*, Bucherrad, sv. 6, str. 1867, Sign. HSS 12,W 351 Bd. 6, *Flores epigramatum*, 1560. (u toj zbirci epigrama navodi se i Marulićevo ime; kakva je zbirka i kakva je u njoj uloga Marulića, valjalo bi razvidjeti). Obavješćuje me da je njegov članak u *Maruliću* 5/92, zapravo verzija već priopćenog u *Maruliću* 4/92. i to prvotna. I zaista u *Maruliću* 6/92, str. 835. štijemo: ÚU broju 5/92, greškom je otisnut članak Petar Runje *Djelo Marka Marulića (Inkunabula)*« (str. 626'629).

11. listopada Jakša Fiamengo izvješćuje u *Slobodnoj Dalmaciji* (str. 27) o koprodukciji HNK'a iz Splita i poduzeća *Stella arrantis* (!!) iz Zagreba za *Film o Marulu*. U Splitu je tom zgodom održana svečana sjednica za tisak. Tonko (Maroević) zajedno s režiserom Bogdanom Žižićem, snimateljem Mariom Perušinom i producentom Zoranom Paratom već je u ophodnji lokaliteta u Splitu i okolici. Poslije ću se i ja pridružiti, nakon nesporazuma sa zagrebačkim koproducentom. Ugodna gospoda, s kojima sam i u Zagrebu sa zadovoljstvom surađivao na filmu, čak cijelo jedno dopodne ustupio im svoju knjižnicu i radionicu za snimanje.

25. listopada Marija Grgičević u *Večernjem listu* prikazuje glasilo AMCA i isti-će zasluge prof. Bénéa u proučavanju hrvatskog humanizma i Marka Marulića (str. 20).

Glas Koncila istog nadnevka (br. 43, Zagreb 1992) objavljuje člančić zbog kojeg sam glavnom uredniku lista uputio ovo pismo: ÚZamijetio sam u Vašem u cijenjenom tjedniku istaknutu vijest MARKO MARULIĆ PRVI EUROPLJANIN NA JAPANSKOM !? Kako, hvala Bogu, nastojim pratiti sve što se zbori i tvori u slavu Marula, pročitao sam vijest pozorno i napeto. Njezin potpisnik M.V. pozivlje

se na list *Orao zlatnih krila* u Buenos Airesu, gdje da je objavljena za nas senzacionalna vijest o Marku Maruliću., Suradniku Vašeg uvaženoga tjednika umaknulo je pozornosti da je u zagrebačkom *Vjesniku* od 1. ožujka 1991, a na stranici 20. tadašnje *Panorame* već priopćena ta senzacionalna vijest., pošto je prethodno emitirana na Radiu Zagreb. Podatke o možebitnoj prilagodbi na japanski Marulove *Institucije* bio sam dobio od prof. Charlesa Bénéa (ne Benea, kako stoji u Vašemu vrijednom listu), te sam ih učinio dostupnim javnosti. Od tada se ti podatci višekratno spominju u marulološkoj literaturi. Svejedno, drago mi je da ste i Vi čitatelje *Glasa Koncila* upoznali s tom zanimljivom pojedinošću iz bogate recepcije Marulićevih knjiga diljem svekolike kruglje zemaljske. Ljubazno bih Vas molio da mi za moju dokumentaciju pošaljete fotokopiju članka iz *Orla zlatnih krila*, na čemu Vam unaprijedno zahvaljujem.« Pismu sam priložio svoj članak iz *Vjesnika*, nadajući se odgovoru. Odgovor nisam dobio, nekmoli prilog za moju dokumentaciju. Nešto me nuka da napravim ovdje malu digresiju ne samo u pogledu *Glasa Koncila*, što nije dostatno i dolično pratio marulološki procvat posljednjih godina, već i u pogledu kršćanskih nakladnika, za koje sam naivno vjerovao da će biti počašćeni ponudom za promicanje Marulovih knjiga. Unatoč tome što se Marko Marulić slavi kao Úsluga Božji« u crkvi, ja sam od jednoga zagrebačkoga kršćanskog nakladnika otpavljen sa svojim prijedlogom na najbirokratski način. Od početka sam imao dojam da im dosadujem, makar je bilo zbora o *Juditi*. Dojam se pokazao točnim, a o svemu imadem valjanu dokumentaciju (dopisi i prosvjedi). Osobito sam bio razdragan kad su mi govorili o financijskim nedaćama i izdavačkim planovima, o pritjecanju sredstava iz republičkih fondova, o odlukama uredničkog vijeća i ravnateljstvu službenom putu, jer sam se takvih pripovijesti, bogme, naslušao po samoupravnim izdavačkim kućama. No, nastavljamo. Što bi moglo iz časopisa biti predmet Ljetopisa? *Mogućnosti*, 8'9'10/92: Deša Diana prikazuje likovno stvaralaštvo Radovana Tommasea, splitskog slikara, preminulog 1924. u 29. godini života, koji je također izradio portret Marka Marulića. Na uspjeloj reprodukciji portreta zapažam kao laik stanovitu secesijsku crtu i splitski lik. Tommaseov Marulić podsjeća me na pokojnog Vicka Krstulovića iz staračkih dana. Slikarima i kiparima, koji su portretirali Marula, valja, dakle, pribrojiti i Radovana Tommasea. U spomenutom članku Šime Jurišića (rujan 92) spominje se da je Emanuel Vidović bio scenograf svećane prikazbe 3. XI. 1901, što uvećaje Vidovićevu vezu s Marulićem.

Književni krug iz Splita opoštenio se tiskanjem knjige dr. Mate Zorića *Književna prožimanja hrvatsko' talijanska* (Split 1992), koja na 673 stranice na izvanredan način istražuje bogatu komparatističku baštinu. Iz nje pak doznajem da je i Federico Seismit Doda (1825'1893), inače sin Spličanina, napisao dramu *Marco Marulo*, koja se prikazivala u Zadru i Trstu g. 1843. (str. 432). Prof. Zorić pretpostavlja da je u toj tročinskoj drami Marulić Ubajronski kontraverzna ličnost« (str. 469). Zamolio sam kolegu Borisa Senkera, koji trenutačno boravi u Puli, da tragom svoje teatrološke strasti i tihe ljubavi spram Marula pokuša izvidjeti tko je i kako izveo tu dramu.

Još nismo gotovi s listopadom, nestrpljivi čitatelju. Ovaj mjesec dosta sam Údumao« o Marulićevoj poziciji kod suvremenika. Eto, spominje ga i prepisuje Sabellicus. Hrvatski humanist Vinko Pribojević (Vincentius Priboevius) spominje i jednoga i drugog. U govoru *De origine succesibusque slavorum*, održanu 1525, često se pozivlje na Sabellica (Marcus Antonius Coccius, 1436'1506), a nekoliko puta apostrofira i Marulića. Najprije kad polemizira s pobornicima teze o talijanskom podrijetlu sv. Jeronima (str. 170, *Hrvatski latinisti*, knjiga I, Zagreb 1951), pa kad

govori o ilirskom kralju Polislavu (str. 179). Uspoređuje ga retorički s Jeronimom: *ŪFulsit et aliud lumen nostra hac tempestate ex Dalmatia Marcus Marulus, qui plurima christianae pietatis uolumina compilauit...«* (str. 86). Split ga ima kao apoziciju: *ŪSpalatum (...), natale Marci Maruli solum«* (str. 91). Pribojević je, kako se vidi iz tih tvrdnji, poznao Marulićeva tiskana i rukopisna djela i bio uvjeren u njegovu veličinu.

XI. 92.

Nove vijesti i pošiljka od g. Leschinkohla iz Mainza, uredna i usustavljena obradba podataka: u 28 važnih knjižnica u Njemačkoj pohranjen je 241 primjerak Marulićevih djela. Štoviše, herr Franz vjeruje kako ih ima preko 300. Vidjet ćemo. Piše mi kako Stadtbibliothek iz Augsburga posjeduje knjigu, kojoj je auktor Michael Marullus, te mu skrećem pozornost da ta knjiga pripada talijanskomu, a ne hrvatskom humanistu.

Pet dana poslije, 8. studenoga javlja mi se Monsiuer Béné sav oduševljen. Profesorova kolegica iz Ženeve Madame Irena Backus pronašla je u jednomu pismu Jacquesa Billya (to je stariji brat Geoffroya Billya, koji je na francuski preveo *Instituciju*), prevoditelja crkvenih otaca iz XVI. stoljeća želju da se prevede i Marulićev *Evangelistar*: *ŪQuod autem quaeris, quemnam potissimum tibi vertendum censeam, ego vero cum multos alios dignos quos indico, qui in Gallicam linguam transferantur, tum vero Marci Maruli Evangelistarium, in quo tribus libris de Fide, Spe et Charitate tractatur, ingentem multis hominibus utilitatem allatarum confido, si per te Gallice loqui discat. Opus est pietatis plenum, dictio plana ac suavis, nec multum negotii tibi exhibitura. Ubique Scripturae testimonia aptissime proferentur: id quod in ejus modi rebus maximi momenti duco. Hinc enim de interpretis labore plurimum detrahitur. Quod si te voluminis moles deterret, cum Vincentiano nostro labore partire. Non recuso ipse oneris partem subire, si ita jusseris...«* Nadnevak je pisma 29. rujna 1568, a Jacques ga upravlja svojemu bratu Jeanu, koji je bio redovnik. Tri brata Billy (Geoffroy, Jacques, Jean) bavili su se srodnim poslima, prijevodima religioznih knjiga, a naziremo da je u tom sklopu Marulić bio predmetom njihova zanimanja. Ne znamo je li Jean poslušao nagovor Jacquesa, znamo da je Geoffroy preveo *Instituciju*. Iz navedenog ulomka jasno je da je molba Jacquesa bila dosta poticajna, hvali Marulovu knjigu zbog pobožnosti i lijepog stila, obećaje i svoje sudjelovanje u radu. Činjenica je, međutim, da se u nekim starijim životopisima Marulića spominje da je *Evangelistar* vrlo bio čitan u Francuskoj. Primjerice, F. Carrara spominje za to knjigu da je *Ūbila tekst u Francezkoj«* (*Danica ilirska*, 1846, br. 6).

Boris se Senker nije oglasio na moju prošlomjesečnu molbu, te mi iz Pule (16. XI) javlja da se dao u potragu za dramom Federica Dode Seismita. Čak i uz pomoć dražesne bibliotekarke koja je preko računala preko 40 minuta zazivala razne elektronske duhove.

20. studenoga primih ovaj brzozav (za Tonka Mareovića): *ŪTekst predgovora za Marulića (makar 6 do 7 kartica) morate nam poslati u utorak ujutro, ako je moguće i telefaksom. Ugovor s tiskarom je potpisan. Ako ne izvršite obavezu, knjiga propada, Krugu slijedi milijunski trošak.«* To očajni Književni krug iz Splita lovi Tonka via Mirko, da za Marulove *Pisni razlike* ipak napiše obećan predgovor. U lovu sudjeluju iz Splita Braco Lučin, Vedran Gligo, a iz Zagreba Ivo Frangeš, a svi se obraćaju meni znajući za moju slabost spram Marula i prijateljstvo s Tonkom. Da ne

ugrozim svoj ugled, dadoh se i ja u lov, gotovo oteh prijatelja, izmučena mnogim obvezama i neotporna na svakovrsne napasnike tražitelje njegovih usluga, dovedoh ga, pardon, namamih u svoju rezidenciju, i on, na moje čuđenje, divljenje i zavist, napisa traženi tekst na sedam kartica (točno prema propozicijama) za pet sati rada, prekidanog stankama za razgovor i okrepu. I to vrlo dobar i zanimljiv tekst o Marulićevim raznovrsnim pjesničkim poticajima i dometima. U kasnu kišnu noć odnio je tekst i na telefaks pri pošti na Autobusnom kolodvoru i tako uslišao u potpunosti brzopjavni vapaj. Takvu moć koncentracije i upisa misli i asocijacija, nažalost, ne posjedujem, a dobro bi mi došla pri Úobračunu« sa sve većom marulološkom gradom, koja se gomila danomice na mojem stolu.

Malo poslije ovoga sretnog događaja otputovao sam u Udine, gdje sam na Sveučilištu na poziv prof. Fedore Ferluga Petronio 25. studenoga održao predavanje za slušatelje Úserbokratistike« o Marulićevim vezama s talijanskom kulturom. Bio sam ugodno iznenađen posjetom i pitanjima nakon predavanja. U Udinama sam nekoliko dana radio po tamošnjim knjižnicama, najviše u sjemenišnoj (Biblioteca del seminario arcivescovile), koja je javna. Dvije milovidne i uslužne službenice donesu mi u tili čas, što god od knjiga poželim bez obzira kad su tiskane. A ja sam želio imati u rukama *Instituciju* iz 1507, na kojoj je neki fratar iz Bergama u XVIII. stoljeću ispisao kako knjigu daruje sjemeništarcima. Listam i *Evangelistario* di Marco Marulo Spalatense, opera veramente Euangelica (Firenze MDLXXI) i čitam pohvalu prevoditelja Don Silvana Razzia Ú...opera degna d, esser, sempre havuta fra mano di tutti coloro, che amano vivere christianamente.« Štoviše, Knjižnica čuva i jedan primjerak talijanskog prijevoda *Institucije* iz 1586, dakle tri Marulova izdanja iz XVI. stoljeća. Tijekom razgledanja knjižnica ustanovio sam da pokraj tolikih Marulâ postoji još jedan: Marulus Silvestro (Maurolico), povjesničar religija s početka XVII. stoljeća. Evo kratka popisa: iz predhumanističkog vremena Marullus Marcus (pisac pantomima), Marullus (latinski pjesnik iz Kalabrije), suvremenik Marullus Tarcaniota i još jedan geometar Marullus. Nije ni čudo da se netko zabuni. Čitam što donosi *Enciclopedia europea* (Garzanti 1978) o Maruliću i sve mi nešto poznato. Kako i neće, kad je to prijepis uglavnom onoga što stoji u: *Enciclopedia Cattolica* VIII, 1952, gdje je Ivan Vitezić u 35 redaka suvislo predstavio tvorca *Judite*, pobrinuvši se i za ilustraciju (prva stranica spjeva: ÚDike ter hvaljen, ja...) Iz Vitezićeva popisa literature uzaznao sam referenciju za vezu sv. Franje Ksaverskog s Marulićevom *Institucijom: Epistolae* s. Francisci Xaverii, II, 99²², Romae 1945.

XII. 92.

Prosinačka pahulja dolepršala iz splitske *Slobodne Dalmacije* (2. XII, str. 17), gdje N. Š. više nego ironično komentira ono što se inače proteže ovim ljetopisima od njihova početka: poispadala slova Tinova soneta na Marulovu spomeniku u Splitu. Da vas odmah lišim dileme, nagovijestit ću vam sretno okončanje, koje će doći putem Varaždina, odakle će za Marulićeve dane 1993. stići ta kontroverzna slova, a Splićani će se potruditi da ih u posljednji čas pred svečanost postave.

8. prosinca iz Mainza mi na moju uporabu i s molbom da se grada uputi kakvoj hrvatskoj instituciji (pitanje je samo koja bi to htjela prihvatiti) stiže važna pošiljka od Franza Leschinkohla. Prema novoj tabeli, u Njemačkoj je u raznim knjižnicama, prema istraživanju g. Franza, pohranjeno ukupno oko 250 knjiga iz Marulićeva opusa. O čestitom i požrtvovnom zauzimanju našeg prijatelja iz Mainza odlučio sam

izvijestiti hrvatsku javnost člankom u kakvom dnevniku, pa će o tome biti zbornica u nastavku.

16. prosinca u Europskom domu u Zagrebu za Društvo hrvatsko-francuskog prijateljstva držim predavanje o francusko-hrvatskim književnim vezama u 16. stoljeću. To je neoboriv rekord u predavačkoj mi karijeri po broju slušatelja. Njih je 8, pribrojivši i izvjestiteljicu *Slobodne Dalmacije* (20. prosinca, str. 29). Hvala Bogu, jako su pozorni. U Francuskoj su u spomenutom stoljeću objavljena tri izdanja Marulove *Institucije* na latinskom (Pariz 1585, 1586, 1596), šest na francuskom (Douai 1585, 1595, 1596, 1599, 1604, Pariz 1587). Objavljen je i *Evangelistarium* u izvorniku (Pariz 1545), te, kako smo vidjeli, velik broj prijevoda latinske pjesme *Carmen de doctrina Domini nostri Jesu Christi pendentis in cruce*.

27. prosinca nadnevak je pisma iz Pariza od dr. Lea Košute, u kojem me izvješćuje o naporima naših zajedničkih pariških znanaca da promiču hrvatsku kulturu i povijest. Daje i sugestije u tom pogledu. I ovaj put u pismu je po koja marulićevska mrvica. Primjerice, Charles Béné predstaviti će Marulića u okviru edicija budimpeštanskog Instituta za humanizam, kojem je na čelu slavni Tibor Klaniczay, auktoritet za europski humanizam i ranu renesansu.

Telepatija! Isti dan sam primio i pismo od g. Benića. Obavješćuje da će *Studi Veneziani* objelodaniti također njegovu studiju o Sabellicu i Maruliću. Šalje mi i svoj rad *Erasmus et les humanistes dalmates devant l'invasion turque*, referat održan u Cannesu na simpoziju *L'homme de guerre*, 1989. Riječ je o XVI. stoljeću, te referent uočava, među inim tekstovima, i Marulićevu *Poslanicu Hadrijanu VI*, izdanu u Rimu 1922. Ta latinska *epistola* imala je odjeka, što se nazire i iz činjenice da je bilježi slavni povjesničar papinstva L. Pastor (*Histoire des papes*, t. 9, p. 119). Rad je tiskan u ediciji Publications de l'Université de Saint-Étienne 1992, p. 121-131, dakle s pristojnim zakašnjenjem i, usput budi rečeno, s lijepim brojem korektorskih previda. Nekako, po našim standardima.

Kao ex-kombolologa i postojanoga kombolofila obradovalo me ponovno (drugo, dopunjeno) izdanje Kombolove čitanke *Hrvatska književnost do narodnog preporoda* (Školska knjiga, Zagreb 1992). Prije četrdesetak godina (g. 1941) Kombol, spominjući Marulićeve latinske spise, lijepo kaže: 'Uta su djela (...) zbog jasnoće i uvjerljivosti razlaganja, spojena s velikom načitanošću privukla mnogo čitalaca u cijeloj Evropi' (str. 59). Za *Instituciju* se veli da je diljem Europe publicirana dvadesetak puta, sada se može taj broj pomnožiti s tri, jer je, u međuvremenu, registrirano još četrdesetak, tada nepoznatih, izdanja. Prireditelj Čitanke, Slobodan Prosperov Novak, uz Kombolov tekst je usporedno na okrajcima stranice uvrštavao i izvadke iz radova drugih interpreta hrvatske baštine o istom predmetu. U slučaju Marula izabrao je i nekoliko Tomasovićeovih ulomaka. U kronici *Marulića* 6/92 (str. 834) zabilježeno: 'U Splitu je 10. X. 1992. održana konferencija za novinare povodom početka snimanja filma o Marku Maruliću.' It fama.

Osvit (glasilo dviju gimnazija IV. i V., 'U Marka Marulića' i 'U Vladimira Nazora'), br. 4, Split prosinac 1992, i dalje njeguje rubriku *Marko Marulić i oni koji nastavljaju* (str. 10-11) i podrubriku *Naša mlada plavca*. Predstavljena je pjesnikinja Stanislava Adamić, a stihove priopćuju i učenice Ivana Sušac, Marijana Dragan, Dragana Kecman.

Potkraj godine štio sam s velikom ugodom knjigu prof. Jurja Marušića *Sumpetarski kartular i poljička seljačka republika* (Književni krug, Split 1992). Makar nisam Poljičanin, nego prekocetinski susjed, zanima me odavno povijest i običaji tog kraja. Don Jure piše temeljito i jezgrovito, odrešito i duhovito (kao i što

govori), te pomalo polemički u opću sliku o Poljičkoj republici uvršćuje i Splitsanina Marka Marulića: ÚOn je u svojoj himni u čast sv. Arnira, za Poljičane rekao: ‚Ferae gentes — divlji narod,« (str. 144). Time se bjelodano zamjerio auktoru. Protivnavodom iz Poljičkog statuta prof. Marušić upozoruje da su Poljičani uvijek bili humanisti što je istina živa. Poznato mi je da su i blage ćudi. No, usprkos tomu oni su u gnjevu splitskog biskupa Rajnerija zatukli, zbog čega je zadobio mučeničku slavu, proglašen svecem. Marulić, bogobojazan čovjek i pjesnik, sasama razumljivo, pobožno ispisuje hvalospjev mjesnom svecu i po poetskoj se konvenciji obara na uzročnike njegove smrti. ÚMarulićev feudalni Split (kao i nekada robovlasnička rimska Salona i Aspalatos) kulturno su doista visoko stajali, pa ih je Peristil i zvonik sv. Dujma toliko očarao, da su obnevidili za duh planine Mosora, Poljica, Poljičkog statuta« (str. 144). Uzalud je od Marulića, splitskoga patricija, pravoznanca i pisca očekivati da ispravi hagiografsku sliku o Rajneriju, da proučava Poljički statut i odbaci svoj staleški status. Dvojbeno sintagma *ferae gentes* neka je vrsta pjesničkog kontrasta, odnosi se na počinitelje linča, po kojem je Rajnerije zadobio g. 1180. aureolu sveca mučenika, a nipošto nema kategoriju povijesne osude Poljičana; o njima je Marulić pisao uznosite pohvalne stihove, primjerice o junačkom knezu Žarku Dražojeviću. Sve Marulove doticaje s Poljicima istražuje Tomislav Heres (*Poljica*, X, br. 10, Gata 1985), pa mi uvaženi prof. Juraj Marušić ne će zamjeriti, što ne prihvaćam jednu natuknicu iz njegove vrijedne knjige.

I. 93.

Netko na Mlado ljetu rasolom liječi neumjerenost u iću i piću, drugi gviri u pokretne slike na zaslonu dalekovidnice, ja, pak, sastavljam popis sudionika za okrugli stol na Marulićevim danima (22. travnja 1993). Nazivlju me čestitari i pitaju kako slavim blagi dan. ÚRadno«, velim, Úu počast skore Marulove obljetnice.«

ÚU Splitu je 5. siječnja 1524. umro otac hrvatske književnosti«, podsjeća *Vjesnik* u rubrici *Kalendar* (na predzadnjoj stranici) omanjim tekstom s korektorskim i inim greškama. Radio Zagreb, međutim, u rubrici *Na današnji dan* dostojno komemorira nadnevak. ÚNedogmatično, s mnogo razumijevanja i poznavanja ljudske psihe, Marulić prilazi najsloženijim pitanjima kršćanske etike, podupirući svoje stavove brojnim primjerima iz crkvenih otaca kao i primjerima iz antičke kulture i mitologije«, stoji, među ostalim, u pregnantnom tekstu Dunje Fališevac. Emisija je protkana i krasnoslovom dvaju ulomaka iz *Judite*.

U grlatom *Globusu* (Zagreb, 8. siječnja 1993, str. 38) s drećećim naslovima i podnaslovima (ÚDok je Zagreb mramorom popločavao Ilicu...«) predsjednik Književnog kruga u Splitu dr. Nenad Cambi smireno odgovara na pitanja Željka Rogošića o radu institucije kojoj je na čelu, te izjavljuje: ÚOkosnica je biblioteke Splitski književni krug izdavački pothvat stoljeća: izdavanje *opera omnia* oca hrvatske književnosti, Marka Marulića. To je posao koji je 500 godina čekao da bude napravljen.« U *Slobodnoj Dalmaciji* od istog dana (str. 27) Bratislav Lučin, temeljem naznaka iz članka Petra Runje (*Marulić* 4,6/92) aktualizira pitanje Marulićeve književne djelatnosti do g. 1500.

Praznici između Božićâ daju mi mogućnost da na miru pročitam članak Petra Runje iz *Marulića* 6/92, str. 705-709, *O ranim, nepoznatim izdanjima ÚInstitucije« Marka Marulića*. Godine 1597. papinska je komisija naredila popis knjiga iz samostana i knjižnica. Šezdesetak knjiga popisa (1597-1600) čuvaju se u Vatikan-skoj knjižnici, a fra Petar kad imade vremena, lista po njima i bilježi. Do sada je regi-

strirao preko 50 izdanja *Institucije* (g. 1507); skupa s drugim njezinim izdanjima u Italiji po samostanima bilo je na stotine primjeraka čuvene Marulove knjige. No, nas će naravno ponajviše zanimati ona izdanja, o kojima u literaturi i bibliografijama nema zbora:

1. *Opus de religione vivendi...* Impressum Venetii per Jacobinum de Pentii de Leucho in ottavo 1498, Cod. Vat. Lat. 11281 (str. 277v).
2. *De institutione bene vivendi ...* 1499 Venetiis apud Franciscum de Consortibus, Cod. Vat. Lat. 11272 (str. 425r)
3. *De institutione bene vivendi...* Ven. apud Franciscum Lucensem 1501, Cod. Vat. Lat. 11269 (str. 317r)
4. *De institutione bene vivendi ...* Venetiis apud Laurentium de Rosis Tarvisanum 1510, Cod. Vat. Lat. 11292 (str. 212v)
5. *De institutione bene vivendi...* Venetiis apud Alexandrum de Bindonis 1521, Cod. Vat. Lat. 11273

Dakle, zahvaljujući fra Petrovim indikacijama, možemo proširiti broj izdanja Marulićeve *Institucije* još za pet, pa bi ih bilo 61. Očekujemo, dakako, i druge potvrde za izdvojena izdanja.

U *Hrvatskom rukopisu Večernjeg lista* od 10. siječnja 1993, cijela je jedna stranica (18) posvećena lutkarskoj predstavi *Judite* zadarskog kazališta, predstavi koja je izvedena po prvi put u travnju 1991, i to uoči nadnevka završetka *Judite* (22. IV. 1501). Spominjao sam tu izvedbu u *Ljetopisu III*. Tihomir Meštrović je svoje izvješće posvetio prerano umrlu scenografu i kreatoru lutaka Branku Stojakoviću. U istom broju *Večernjaka* opet je cijela stranica (24) u znaku Marula, jer mi je uvidavni urednik Ivan Starčević ustupio prostor za tekst o 'Uakciji' iz Mainza za Marulića Marka u efektnoj grafičkoj opremi i novinskim naslovom. Kako sam tu pokušao naznačiti plodove 'Uakcije' i predstaviti njezina pokretača 'Úprepisujem' članak u glavnim dijelovima.

Gospodin Franz Laschinkohl iz Mainza, koji se bavi teorijom grafičke djelatnosti i poviješću tiskarstva, uvrstio je u svoje područje i stariju hrvatsku književnost, te, razumljivo, osobito Marka Marulića. Stavio je sebi u zadatak istraživanje o prisutnosti Marulovih djela u njemačkim knjižnicama i, dakako, počeo je od grada gdje živi. U Gutenbergovu muzeju u Mainzu naišao je na dva primjerka izdanja Marulove *Institucije*, s prekrasnom grafičkom i likovnom opremom, tiskane u Baselu g. 1513. O tome je napisao članak za dva njemačka tjednika (*Allgemeine Zeitung*, Mainz, 30. VII. 1991; *Der Donauschwabe*, Aalen, 13. X. 1991) i očekivao reakciju iz Marulićeve rodne sredine. Obratio se nekim našim službenim institucijama, koje bi po naravi stvari mogle raspolagati s njemu potrebitim obavijestima za daljnje istraživanje. Nikakav odgovor nije stigao, ali gospodin Franz Leschinkohl nije odustao. Preko *Večernjeg lista* obraća se na privatnu adresu, i, opskrbljen novijom literaturom o Maruliću, samostalno pokušava ustanoviti koliko je djela našeg pisca tiskano u Njemačkoj u izvorniku i prijevodu i koliko općenito Marulovih knjiga posjeduju knjižnice u toj zemlji. Dao se, dakle, u potragu za gradom za svekolikom recepcijom oca hrvatske književnosti u njemačkoj knjižnoj kulturi. Načinio je cirkularno pismo i, sâm vješt grafičkom umijeću, složio mali prospekt naslovnica slavnih Marulovih knjiga, objelodanjenih širom Europe, zaiskao moralnu potporu dužnosnika za kulturu u Mainzu, te se obratio njemačkim državnim, gradskim, crkvenim, samostanskim, sveučilišnim bibliotekama. Njemačke pak institucije nisu se oglušile na apel gosp. Franza. Odgovorile su za naše navade

strelovitom brzinom, dostavile bibliotekarski obrađen kataloški popis Marulićevih knjiga u svojem posjedu i fotokopije naslovnih strana. U manje od četiri mjeseca g. Leschinkohl je svoju početnu akciju priveo kraju: dobio je ne samo podatke nego i dokumente velike vrijednosti, višestruko znanstveno uporabive (količina Marulovih knjiga u Njemačkoj, broj izdanja iz XVI. i XVII. stoljeća, zastupljenost hrvatskih djela, praćenje tekućih izdanja i marulološke literature). Marulolozi i na razini sumarne faktografije mogu biti samo iznenađeni.

Evo nekih pokazbenih primjera. U 29 relevantnih knjižnica nalazi se preko 250 Marulićevih knjiga. Imaju gotovu stotinu izdanja *Institucije* (recimo, Bayerische Staatsbibliothek iz Münchena 10 primjeraka, isto toliko sveučilišna biblioteka u Frankfurtu) na latinskom i 25 u njemačkom prijevodu; 70 je primjeraka *Evangelistara*. Stiftsbibliothek St. Bonifaz iz Münchena izvješćuje da je njezin primjerak *Institucije* izgorio za vrijeme rata! Ljubitelji starih knjiga mogu pregledati 6 primjeraka *Judite* iz davnih vremena; računalski je obrađeno 12 naslova. Vidimo sa zadovoljstvom da njemački bibliotekari prate publiciranje Marulićevih sabranih djela u Splitu, da naručuju naša sadašnja izdanja i popunjavaju fundus s predmetnom literaturom. Svaka čast! Gospodin Leschinkohl je k tomu gradu usustavio, potrudio se da napravi tabelarni prikaz po knjižnicama, a za zbornik *Colloquia Maruliana* napisat će stručno izvješće o plodovima svoje akcije. Svu građu dao je fotokopirati i tako je olakšao posao hrvatskim marulolozima, namijenivši svoju dokumentaciju budućem Marulićevu domu u Splitu, ako ga bude, a ako ne, splitskoj Znanstvenoj knjižnici. To nam javlja ljubazni g. Franz iz Mainza, šaljući svoju pošiljku na stručni pregled, a u *post scriptu* nadodaje: ÚPošto sam prije izvjesnog vremena izvijestio našeg decernenta za kulturno-prosvjetni rad i školstvo, dr. Antuna Keima, o mojoj akciji za pronalaženje knjiga Marka Marulića u Njemačkoj, to sam ovih dana dobio od njega jedno opširno pismo u kome pokazuje veliko interesiranje za moju akciju i nada se da ću što više knjiga Marka Marulića spasiti od zaborava i iznijeti na svjetlo dana, te da će tako i grad Mainz, kao *partnergrad* Zagreba, doprinijeti znanstvenom proučavanju djela hrvatskog humanista i književnika Marka Marulića. Dr. Keim je prije nekoliko tjedana bio u Zagrebu na proslavi BULE o osnivanju grada Zagreba, kao delegat grada Mainza.«

Tako rade gospoda Nijemci, bilo da su znanstvenici, javni službenici, predstavnici vlasti, kad je posrijedi kulturno dobro, koje se zove Marko Marulić. Da u nas ima toliko djelatne skrbi, radnog raspoloženja i organiziranosti, već bismo Maruliću bili objavili sabrana djela, podignuli spomenik u glavnom gradu i u rodnom gradu utemeljili ustanovu za obilježavanje, čuvanje i proučavanje njegovih velebna djela. Ovakovi prilozi iz inozemstva, kao što je g. Leschinkohla i prof. Bénéa iz Grenobla, koji neumorno po svim svjetskim knjižnicama ištu marulološku građu, koliko nas raduju, toliko bi jače morali obvezivati potomke i nacionalne baštinike Marulova europskoga kulturnog blaga. Iz priloga poslanog iz Mainza, evo, dade se odmah prvim pogledom zaključiti, da je Marulićeva literatura bila nevjerovatno raširena, tiskana, prevedena, tražena i čitana u XVI. i XVII. stoljeću širom njemačkih zemalja i pokrajina. Knjižnice povijesnih gradova, drevnih središta redovito posjeduju Marulove knjige u dojmljivom broju primjeraka. Osim već spomenutih, navodim knjižnice u Freiburgu, Dillingenu, Regensburgu, Münsteru, Manheimu, Tübingenu, Erlangenu-Nürnbergu, Trieru, Kölnu, Augsburgu, Eichstättu... Dodatnim pregledom uočiti će se da, primjerice, Dombibliothek iz Freisinga, prema kataloškom podatku (sign. 06187) čuva jedan primjerak *Institucije*, objavljene u Kölnu (Colonia) 1532, a ta se edicija ne pojavljuje u dosadašnjim bibliografijama Marulićevih djela.

Slijedom te naznake, početkom bi se tridesetih godina XVI. stoljeća Marulovo najpopularnije triput tiskalo u Kölnu. Nakon 1530. i 1531, što je već utvrđeno, i dojuče 1532. godine. Riječ je, dakle, o još jednom mogućem izdanju *Institucije* u Njemačkoj, o sedamnaestomu, do sada poznatomu. Dobro je također znati da Bayerische Staatsbibliothek iz Münchena čuva po primjerak prvoga i trećeg izdanja *Judite* (1521, 1522), da ista knjižnica posjeduje i Kukuljevićevo izdanje iz 1869. (SPH 1). Potonje posjeduje i sveučilišna biblioteka u Frankfurtu. Herzog August bibliothek iz Wolfenbüttela raspolaže i s jednim izdanjem *De institutione bene vivendi* u talijanskom prijevodu, zemaljska knjižnica iz Regensburga i sveučilišna iz Münchena povrh podataka dostavile su i fotokopije prvih i posljednjih stranica Marulićevih knjiga iz svoje riznice, da bi dodatno izašle ususret mogućem korisniku. Savjesni službenici iz Sveučilišne biblioteke u Würzburgu skrenuli su pozornost da je Marulićev *Evangelistarium* (Basel, 1519) u njih uvezen zajedno s knjigom *Ratio verae theologiae* Erazma Roterdamskog, tiskanom iste godine u istom gradu, te da je na isti način spojena Marulova *Carmen de doctrina* (Erfurt 1513) i Erazmov *Enchiridion* (1515), vjerojatno po načelu pretpostavljenih srodnih djela. Premda se izdvojeni podatci nekome mogu činiti sitne ili privlačne pojedinosti, oni mogu biti i dragocjene indikacije za proučavatelje i tumače Marulićeve književne sudbine, te ih stoga, uz zahvalu njemačkim kolegama, priopćujem javnosti. Zahvala, međutim, ponajprije pripada Franzu Leschinkohlu, vrijednom i poduzetnom gospodinu iz Hrvatima prijateljskog grada Mainza, koji se potrudio da nam dade na uvidaj važnu gradu za Marulićevu europsku recepciju, unijevši u svoj pothvat i simpatije prema njegovoj zemlji i narodu. Ako se potvrdi izdanje *Institucije* iz Kölna 1532, taj Marulov spis već bilježi 62 naklade, a nije nemoguće da se rečeni broj do kraja Ljetopisa i još poveća.

Reakcija na moj članak iz *Večernjaka* pojavila se strelovito. Već 12. siječnja iz Nizozemske (ili, kako potpisnik pisma voli reći, Niskozemlja) uputio mi je preko *Večernjaka* (baš kao i g. Franz) pismo g. Ivan Dubravčić. Po zanimanju je inženjer, specijalist za Ústatiku platformi za korištenje podmorja«, a ljubav su mu knjige hrvatskih auktoru u 15. i 16. stoljeću. Vidi se da je Údobar Harvatin i bašćinac«. Ljubazno moli pomoć u prikupljanju literature o Maruliću, što ću, dakako, rado učiniti i tako, po svemu sudeći, otvoriti petu stalnu dopisničku vezu s inozemstvom (dvije u Francuskoj, po jedna u Njemačkoj, Italiji i Nizozemskoj), zasad. To više što gospod Dubravčić čuva u svojoj zbirci povelik skup Marulićevih knjiga, njih desetak, tiskanih u XVI. stoljeću. Osobito se ponosi jednim izdanjem *Parabola* (iz fotokopije prve stranice, nažalost, ne mogu zaključiti o godini izdanja, vjerojatno je iz 1589, Köln), koje da je rijetkost. Privatna zbirka ovog bibliofila gotovo je mini-riznica Marulićevih starih knjiga, kojom bi se mogle ponositi i velike biblioteke. Ja ću mu Úpohvaliti« talijanski prijevod *Evangelistara* (1571), jer je on za razliku od prijevoda *Institucije* samo jednom tiskan, te *De humilitate et gloria Christi* (1529). Bit će novog posla za mojeg listonošu i prijatelja Dinka!

Evo pisma g. Franza Leschinkohla iz Mainza (20. I), koji, ohrabren prezentacijom u *Večernjaku*, nastavlja akciju. Javlja: Adamus Petrus u Bazelu u svojoj tiskarnici (Úin officina«) istodobno radi na Marulićevu *Evangelistaru* i na jednoj knjizi Martina Luthera. Marni Braco Lučin (on je uz Tonka Maroevića pouzdani mi suradnik u prikupljanju novinskih isječaka) šalje, pri dopisivanju uz Marulove dane, i 36B stranicu *Novog Vjesnika* (31. XII. 1992., 1. i 2. siječnja 1993.), gdje je anketa *Kulturni događaj godine*. A zašto mi šalje taj isječak? Zato što prof. Ivo Frangeš među kulturne događaje godine ubraja i pojavu periodika *Colloquia Maruliana*.

21. siječnja piše iz Grenoblea Charles Béné, šalje mi stranicu iz Pastorove *Povijesti papâ* (vidi *Ljetopis* od prethodnog mjeseca) i pita se na kraju pisma, zgranut vladanjem Europe i Francuske prema Hrvatskoj, 'Uhoće li Bill Clinton što promijeniti?'« Samo nagore.

Evo što veli L. Pastor: 'Úznosita ozbiljnost, plemeniti osjećaji pokretali su politiku Hadrijana VI, licem u lice s europskim nemirima, proisteklim iz suparništva između Franje I i Karla Petog i nove otomanske agresije. Predstavljajući nebeskog vladara vječnog mira, plemeniti Papa osjećao veliku pečal videći da ratno stanje traje godinama i da prijete budućnosti kršćanskog svijeta. Kako je sa strane nevjernika ponajveća pogibelj dohodila izvana ...« Tu pisac umeće bilješku, podsjećajući na Marulovu poslanicu Papi i za nju kaže da 'Úpogibelj riše uzbudljivim riječima.«

Istog dana *Slobodna Dalmacija* (str. 33) obavješćuje o promociji vjeronaučnih priručnika za srednje škole. Novinar Miloš Đurđević bilježi: 'ÚDr. Ante Stamać smatra da ove knjige valja razmatrati u okviru njihova korespondiranja s općim pitanjima duhovnosti te nalazi sličnost s djelima Marka Marulića...«

28. siječnja pak Monsieur Charles de Grenoble šalje debelu omotnicu. Dobio je iz Mletaka nakon šest mjeseci čekanja snimke rukopisa (Cod. 181) iz XVI. stoljeća Marulićeve latinske poezije, zapravo dio njegov gdje je *Carmen de doctrina* (1. 54b'55b). Šalje mi također fotokopiju rada Henryka Frosa (*Pamiętnik Literacki*, LXXXII, 1991, str. 173, 186, 187), gdje se spominje Marulićevo ime. H. Fros piše o glasovitom hagiografskom poljskom djelu *Żywotów Świetych* Piotra Skargi (prvo izdanje u Kölnu 1570'1575, šest svezaka, pod naslovom *De probatis sanctorum historiis*) i među njegovim izvorima utvrđuje i Marulićeve *Institucije*.

29. siječnja iz Debrecina kreće pismo dr. Lökösa Istvána s njegovom recenzijom moje monografije o Maruliću. Recenzija je objavljena u periodiku *Helikon* (XXXVIII, 1992/ 3'4, str. 570'571), koji izdaje Institut za književne studije Budimpeštanske akademije znanosti. U *Slobodnoj Dalmaciji* od 31. siječnja (str. 26) Jakša se Fiamengo osvrće na nakladničku djelatnost Književnog kruga iz Splita u 1992. (21 naslov!) i posebno ističe Marulova *Opera omnia*.

II. 93.

Kolo 1'2/93 recenzira iz pera Vesne Badurine'Štipčević Lucićev *Vartal*, 'Úkao najbogatiji izvor Marulićeve poezije na hrvatskom jeziku.« (str. 121). U *Maruliću* 1/ 93, str. 58'62, Petar Runje objavljuje nastavak inkunabulskih indicija za Marulićeve djela. Sada daje podatke za *Evangelistar*. U abecednom popisu knjiga mletačkog samostana svetog Andrije, koji je napravljen 24. ožujka 1600, navodi se izdanje *Evangelistara*, tiskano prije g. 1500. Ima naznaka i za druga izdanja, ranije od 1516, kad je po dosadašnjim spoznajama ta Marulova knjiga prvi put tiskana. Potrebno je, dakle, napraviti reviziju i pridodati:

1. *Euangelistarium* Rhegij per Albertum de Mazalis 1487. Cod. Vat. Lat. 11273 (str. 297v).

Profesor Runje pronašao je dokumente da je Alberto Mazzalli radio u Reggio nell'Emilia od 1481'1487. On je uvjeren da je taj tiskar objavio Marulićevo djelo.

2. *Euangelistarium fidei* Venetiis diligentia Francisci de Consortibus Lucensis sacerdotis integerimi impensis Malchiris Sesse ... 1500. 17. Maij. Cod. Vat. Lat. 11280 (str. 107r), 11278 (str. 16r), 11285 (str. 248v).
To je izdanje 'Úzatečeno« u trima samostanskim knjižnicama.
3. *Euangelistarium*, In Pisa per Hieronimum Soccino 1515, Cod. Vat. Lat. 11309 (str. 24r).

Prema tome, *Evangelistar* bi bio objavljen 14 puta na latinskom, jedan put dvojezično (Split 1985) i dvaput u prijevodima (talijanskom i španjolskom). Za francuskim prijevodom se traži, a broj izdanja približuje se broju od 20.

U *Vjesniku* od 13. veljače (str. 2) Ante Kadić, pisac više vrijednih radova o Maruliću, iz Bloomingtona pozdravlja masleničku akciju, spominje Zoranića i Marulića i citira mu osam stihova iz *Molitve suprotiva Turkom*. Ivan Dubravčić (19. veljače) priopćuje mi s ponosom da u svojoj zbirci pazi i mazi Govor splitskog nadbiskupa Bernarda Zane na Prvom zasjedanju Lateran'sabora (*Oratio reverendissimi D. Archiepiscopi Spalatensis in Prima Sessione Lateran. Concilii, Romae impressa in Vico Pellegrini. Per Jacobum Mazocchium MDXII Die 6. mensis Novembris*). Uz govor je tiskana poslanica Tome Nigera, koji je Zanu pratio u Rim, upravljena *Údoctissimo et integerrimo M. Marulo«*.

20. veljače moja studentica gospodica Cvijeta Pavlović predala mi je popis Marulićevih knjiga iz ženevske Sveučilišne knjižnice. Tamo je boravila na usavršavanju i obavila mi malu uslugu. Popis je razmjerno kratak: meridsko izdanje *Davidijade*, faksimil prvog izdanja *Judite* (Zagreb 1950) i *Institucija* (Köln 1530).

Naidoh u knjižari Mladosti (Ilica 7) na novoizašli *Hrvatski politički leksikon* (Rijeka MCMXCIII) Hrvoja Šošića i vidjeh da je u njemu i Marko Marulić sa slijedom popratnicom: *Úotac hrvatske književnosti«* (str. 523). Samo to i ništa više.

Javlja se (27. veljače) Petar Runje iz Rima. Prosljeđuje iskanje nepoznatih Marulićevih izdanja i navješćuje nekoliko novih članaka. Kupio sam isti dan dragu mi knjigu *Portreti hrvatskih jezikoslovaca* (Zagreb 1993) i u Bratulićevu portretu Bartola Kašića podcrtao da Kašić u predgovoru *Ritualu* navodi da su latinicom pisali mnogi auktori, a na prvomu mjestu navodi Splićanina Marka Marulića (str. 28). Kašić je Marulićeve knjige imao u rukama, pa je i ovo potvrda njegove veze s Marulićem, koja je izrazito došla do izražaja u procesu prevođenja Kempenčeve *Imitacije*.

Kupio također *Hrvatsku filozofiju u prošlosti i sadašnjosti*, tek sada (1992) objavljen *Zbornik iz 1968*. Zanima me rad Krune Krstića *Marko Marulić — autor termina Úpsihologija«* (str. 185'190). Tri su imena uz koja se povezuje nastanak termina: Rudolf Göckel (1547'1628), Otto Casmann (1562'1607) i Filip Melancthon (1497'1560), daleko slavni od Göckela i Casmanna. ÚPunih šezdeset šest godina prije Göckela, a šest godina prije Melancthonovih predavanja *o duši*, upotrijebio je izraz *psihologija* (...) Marko Marulić u jednoj svojoj zasad još nepronadenoj latinskoj raspravi, kojoj je naslov sačuvan u obliku *Psychologia de ratione animae humanae«* (str. 189). Uistinu, Natalisova *Vita Marci Maruli Spalatensis* među Marulovim radovima bilježi i raspravu pod navedenim naslovom.

Republika 2'3/92 u rubrici *Nove pjesme* iznosi pred čitatelje povelik snop hrvatske pjesničke proizvodnje. U snopu je i jedan klas u Marulovu čast (str. 148), zvonjelica Seada Muhademagića, ispjevana 3. veljače 1988. Prenosim trostih:

U gradu drevna rimskoga vladara
ja obreh se da začinjavca slušam.
I začuh zborit, s poetskog oltara

tog starca što ga vazda pojmit, kušam:
 ÚAh žilj pribili rič je naša stara,
 va versih lipih i va čistin dušam.«

III. 93.

Osmog ožujka, na bivši Dan ženâ, dobio sam iz Mainza lijep prilog za *Colloquia Maruliana III* od g. Leschinkohla. Motreći njegovu najnoviju tabelu, doznajem da se broj Marulićevih knjiga uvećava. O svojem istraživanju napisao je pregledan članak, koji ću prikazati na Okruglom stolu o Marku Maruliću.

Charles Béné (12. III) pripovijeda mi kako će na jednom kongresu u Danskoj s temom *Humanistički mitovi i politički nered* referirati o Maruliću, ali i o Marinu Držiću (za Držića mu je savjetnik Monsieur Košuta) i to pod izazovnim naslovom: *Jedan dubrovački takmac Rabelaisa: Marin Držić*. Zahvaljuje mi na otposlanoj knjizi, koja je izišla iz tiska početkom ožujka, *Komparatističke i romanističke teme* (Split 1993). Tu svoju najnoviju knjigu podijelih u četiri dijela: ÚU prvoj dionici, kao gotovo u svima dosadašnjim knjigama ove vrste, radovi su o Marku Maruliću s naglaskom na njegovoj *internacionalizaciji*, što će reći da su poglavito usmjereni prema Marulovoj europskoj poziciji i njezinu prepoznavanju« (str. 239).

Cio ožujak inače, umjesto da se skijam ili sanjkam, provodim praznike za pisacim strojem. Ispunjavam preuzetu zadaću da za knjižnicu *Ključ za književno djelo* obradim Marulovu *Juditu*. To ne ide baš tako hitro kako mišljah. Koristim izvadke iz starih radova, povezujem ih i sve više nadopisujem i preinačujem. Ne mogu reći da me ovaj rad ne veseli, pa s nekim zadovoljstvom nosim rukopis uredniku *Školske knjige*, g. Zvonimiru Dikliću uz ovu popratnicu:

Zašto sred svog stana skonča Oloferno?
 Na pedeset strana opisujem smjerno.

Englez John Case (sedmo ili osmo desetljeće XVI. stoljeća) u knjizi *Sphaera civitatis*, dosta rijetkoj, spominje Marulića u kontekstu govora o latinskoj književnosti. To je zamijetio kolega Goran Stanivuković, koji je gost predavač u Stratfordu; zahvalan sam mu za taj podatak, koji će zacijelo obradovati prijatelja Benića, jer je potkrepa njegovoj tezi o mnogo većoj recepciji Marulića u Engleskoj negoli se predmnijeva.

U *Slobodnoj Dalmaciji* (14. III, str. 13) Jakša Fiamengo skreće pozornost javnosti da je upravo objavljen još jedan svezak Marulovih Sabranih djela, *Pisni razlike*, koje će biti predstavljene na Marulovim danima slijedeći mjesec. 20. ožujka isti list (str. 25) u okviru eseja šjor Srećka Diane (*Palača u Gradu, Grad u Palači*) po stoti put fotografira posvetna slova na Marulićevu spomeniku, Tinovu zvonjelicu *Oproštaj*. U najnovijem napadu zvonjelica je dobila i svakovrsne grafitne prirepke. Auktori tog pothvata ostavili su svoja imena: Nikolina, Sandra, Igor i Bepina, l. XI. 92. Nadopunjali su otpala slova, da bi dobili nove riječi, te na kraju uz Tin ispisali prostački glagol. To je, ipak, previše, pa je šjor Srećko svoj esej završio: ÚAli ... ali ... kada navratim u ovim prohladnim, zimskim danima na Trg braće Radića i zastanem ispred spomenika Marka Marulića, utvrdim kako ‚ljudski štakor, ‚ odnosno šuvarizam grize, grize Tinov *Oproštaj*.« Ima li smisla da i ja nešto pridodam o splitskom nemaru, a katkada i prijeziru, spram Marulove uspomene? Ima smisla, ali nema hasnovitosti.

Pismo iz Pa Delfta, dakle g. Dubravčić. Među ostalim, dostavlja mi članak iz neke rubrike beogradske *Politike* (24. februara 1988), gdje člankopisac predstavlja Marulićevu *Juditu* i, znate to već, nigdje da izusti hrvatsko ime (Úsplitski pisac«, Únarodni jezik«, Úsvoj narod«, Únaša umjetnička književnost«).

Časopis je: *Umjetnost riječi* 1/93. na uvodnom mjestu ima studiju, *Nacrt za povijest hrvatske epike u stihu*. Tu ćemo sresti Marulovu *Juditu*, jer auktorica studije Dunja Fališevac, sada sva u projektu za istraživanje našega epa, štuje i njeguje marulologiju. Uočava u hrvatskoj književnosti humanizma i renesanse razvoj biblijsko-religioznog vergilijanskog epa: ÚStarozavjetna priča o Juditi u istoimenu Marulićevu epu alegorija je kršćanskog shvaćanja povijesti, alegorija kršćanski tumačene borbe oholosti i poniznosti, dobra i zla: vjerni i pobožni, mali i skromni pobijedit će nevjerne, ohole i tašte, svjedočeći da Marulićev uzor nije bio samo Vergilije nego i kršćanski epici Sedulije, Arator, Juvenko« (str. 4).

Već dugo mislim kako bi bilo dobro podsjetiti naše iseljenike na svim kontinentima na Marulićevu nazočnost u povijesti zapadne književne tradicije i na prinos jednog Hrvata europskom humanizmu. Napisao sam odulji članak za *Maticu*, časopis Matice hrvatskih iseljenika (Zagreb, br. 2, str. 28'30), gdje sam popisao gradove i zemlje gdje se naš Marul tiskao i prevodio, kraljice i kralje, svece i svetice, kojima je bio omiljeno štivo. *Marulićevi europski bestseleri*, praćeni dobrim ilustracijama naslovnica Marulićevih knjiga, nadam se, izazvat će ne samo pozornost nego i ponos čitatelja iz dijaspore, a možda će neki od njih naići na kakvu novu potvrdu njegove međunarodne recepcije.

Nekoliko riječi, što ih napisah u prošlogodišnjem *Ljetopisu* o splitskom školskom listu *Osvit*, ne ostadoše bez odjeka. Prof. Mirjana Duplančić me uljudno moli da pristanem na pismeni razgovor za taj list. I što mogu nego prihvatiti, odgovoriti na jedanaest pitanja vrijednih učenica Suzane Krpetić i Magde Kuljiš, pronaći uz to neku svoju grbavu fotografiju i otpremiti podeblju omotnicu na splitsko uredništvo? *Osvit*, br. 5, ožujak 1993, str. 4'5, od 11 pitanja četiri posvećuje Maruliću. Preskačem odgovor na pitanje o *Marulićevu domu*, a možda ne će biti na odmet saslušati odgovor na preostala tri pitanja zbog znakovitosti pitanja iz učeničke perspektive. Ukratko, zanimalo ih: 1. je li Marulovo djelo zadobilo svehrvatsko obilježje, 2. problem Úarhaičnog jezika« i 3. zanimljivosti iz Marulova privatna života?

1. ÚMarulić je zadobio svehrvatsko uvažavanje. Drugi dio pitanja, oprostite, nije bio posve jasan, ali slutim da ciljate na regionalnu recepciju. Marulić je iznad takvih okvira. Samo da podsjetim: Ivan Kukuljević, rođen u Varaždinu, Vatroslav Jagić iz istog grada, koji su Marulića predstavili u Akademijinom prvom izdanju *Starih pisaca hrvatskih* (I) i Karlovčanin Milivoj Šrepel, tumač njegovih latinskih knjiga, začetnici su marulologije (znanosti o Maruliću) novog doba, jer su omogućili stručni pristup. Poslije su se Marulićem bavili mnogi pregaoci iz svih hrvatskih krajeva, a u sadašnjem času, možemo reći s ponosom, proučavaju ga ugledni profesori s raznih europskih sveučilišta. Splitski zavičajnici, Splićani, nisu u tom prednjačili. Zato je Književni krug napravio povijesni potez objelodanjanjem *Sabranih djela* (opera omnia) Marulića Marka, Úsplitskog začinjavca«, kako ga prozva Tin Ujević.

2. Marulić, slažem se, nije lektira bez dodatne obveze. On se, povrh toga, ne smije čitati na plaži kao rasonodno štivo. Pristupite li mu tako, doći će do razočaranja. Jezik nije nikakva veća zapreka, samo je nužno malo napora, volje. Sjećate li se prvih četiriju stihova *Judite* (mi smo početak učili napamet)? Recite mi koja vam je riječ nepoznata? Nijedna, s povlasticom da ste iz čakavskoga i ikavskoga okoliša!

Kad se čita Marulić, valja unaprijedno biti svjestan: to je važan tekst, nastao je davno, predstavlja pjesnički duh iščezla vremena i ne može biti oblikovan poput francuskih šansona ili balada Jakše Fiamenga. On posjeduje druge vrijednosti i starinski čar našeg Újazika«, Úharvacke« poezije, te se i u tome može Úguštat«. Kako sam prevladao slične prepreke kao učenik? Vrlo jednostavno, mlade kolegice: nejasna mjesta razjasnio bih uz pomoć rječnika i komentara. U knjigama sve piše.

3. Poznato mi je da se u Splitu dosta polaže na modu pri odijevanju. Ni vi to ne poričete. Zanimljivo je da je Marulić, opisujući Juditu, Úzaboravio« da je ona starozavjetna udovica, pa ju je obukao po najnovijoj (ondašnjoj) mletačkoj modi, sa svim ukrasnim pojedinostima i opravama, kako nošahu splitske ljepotice oko g. 1500. Hoću reći da je Marulić, kojega vi poznajete kao ozbiljna, bogobojazna pisca istodobno bio osjetljiv i na ovozemaljsku ljepotu ljudi i kraja, gdje je živio. Prekrasno je, primjerice, opisao jela i pića u šoltanskom ladanju; ili neki splitski Úvrtal«, dok je pjevao o Suzani. U *Matici* i *Osvitu* dao sam se malo u promidžbu Marulića, prevladavši dvojbu je li to baš moj posao. No, u ovoj općoj domovinskoj tjeskobi čovjek ne može ostati neobvezatno ravnodušnim. Možda će zbor o Marulovoj svjetskoj slavi poslužiti za okrepu nekom Hrvat u diljem paralela i meridijana, usporednicâ i podnevnika, potaknuti mu samosvijest. Teško se ipak pomiriti da Nikolina i Bepina šaraju po Marulićevu spomeniku, te da svoj atentat na javni spomenik drže dobrom zabavom u dosadi i dokolici. Vidio sam, primjerice, u jednom talijanskom gradu kako je redarstvenik uredovao, kad je neka dama prislonila časomice svoju torbicu uz Goldoniev kip.

Zabilježiti mi je sa zadovoljstvom pojavu knjige Hrvojkje Mihanović' Salopek *Hrvatska himnodija od srednjeg vijeka do preporoda* (Književni krug, Split 1992), u kojoj je X. poglavlje posvećeno Marulićevim parafrazama (str. 51'61). Hrvatski prepjevi latinskih himana znakoviti su dio Marulićeve poezije, a po ocjeni auktorice posjeduju visok stupanj pjesničke reinterpetacije, usporediv s Corneilleovim, Racineovim i Goetheovim prijevodima. U Prilozima knjige tiskan je paralelni prikaz Marulićevih parafraza i latinskih originala (str. 143'156).

IV. 93.

I za marulološku inventuru ovog travnja nužan je dug zalet poput troskokaša i kopljaša. Ja sam već na početku mjeseca poslao jedan hitac preko *Vjesnika* (2. travnja, str. 15) za podignuće Marulova spomenika u Zagrebu. (vidi Prilog 1)

Franjo Baras, marni proučavatelj splitske kulturne i civilizacijske prošlosti, u nizu *Dobrotvori starog Splita* opet podsjeća na bilježnika Josipa Marolia (1853 '1934), izdanka Marulićeve loze, koji je bio utemeljiteljem humanitarnog *Društva sv. Vinka Paulskoga* (Úvijječje sv. Duje«), *Slobodna Dalmacija*, 3. IV. 1993, str. 20. U uskršnjem broju istog dnevnika (10, 11. i 12. travnja, str. 37) prikazao sam novelu *Noć za Marulića* Tonča Petrasova Marovića, objavljenu u *Startu* od 28. svibnja 1980. Pokojni je Tonči na svoj način, postmodernistički u toj pripovijesti oblikovao onu Úkobnu« pustolovinu, u kojoj je navodno nastradao Marulićev prijatelj Papalić, a Marulić doživio preobraćenje. U članku sam spomenuo i druge hrvatske obradbe te legende iz pera uglednih književnika (Vjenceslava Novaka, Milana Begovića, Franje Markovića, Krste Pavletića). Sada dodajem tom popisu i Federica Seismita Dodu. U studiji Vojmila Rabadana o tim obradbama naišao sam na podatak vrijedan zabilježbe. Kad se 1901. slavila obljetnica *Judite*, slavni Henryk Sienkiewicz posla u Zagreb brzojav: Úchwala i czesc narodowi i literaturze chorwackiej!«

Kraljica Jelena udomljuje Marula?, velik naslov na 32. stranici *Slobodne Dalmacije* u broju od 15. travnja. Pisac članka pokušava aktualizirati pitanje smještaja *Marulova doma*, spominje i moj prijedlog. Kao moguće rješenje predlaže se zgrada na Poljani kraljice Jelene (Úklasicistička palača s početka 19. stoljeća, bivša klasična gimnazija), koja je Splitsanima danas poznata kao sjedište izviđača.

U mislima sam već u Splitu na Marulićevim danima, ali prije toga valja štošta učiniti oko organizacije Okruglog stola i prezentacije novoizašlih knjiga. Poput nekog providnosnog dara danomice stižu pisma i obavijesti. Iz Stratforda kolega Stanivuković prijateljskim posredništvom dostavlja točniji podatak o Marulićevoj engleskoj recepciji. Spominje hrvatskog humanista John Case (postoji još jedan kasniji John Case astrolog) u knjizi *Sphaera civitatis* (Oxonia, Oxford 1588). Gospodin Leschinkohl: brojka od 253 knjige Marka Marulića u Njemačkoj sada se popela na 320. Anketirao je još 15 knjižnica! Vrlo sadržajnoj pošiljci profesor je Béné čak pridodao sažetak *Maruliana et croatica, Avril 1993*.

1. Knjiga Matije Vlačića *Catalogus testium veritatis orthodoxae matris Ecclesiae*, frankfurtsko izdanje (1666) ima indikativnu nadopunu. U njoj su zastupljena trojica hrvatskih humanista (Mark Antun de Dominis, Šimun Kozičić Benja i Ludovik Crijević Tubero), a dvaput se u referencijama navodi kao mjerodavno djelo Marulićeva *Institucija*.

2. Što se tiče recepcije Marka Marulića u španjolskoj Nizozemskoj u XVI. stoljeću, prof. Béné našao je više potvrda. Najzanimljiviji je podatak da je Marulićeva molitva iz *Evangelistara* prevedena na flamanski, na što ćemo se vratiti u Ljetopisu. Prijevod se nalazi u knjizi *Hortulus Precationum* (Louvain 1566) Petra Bacherija. U djelu *Universalis et catholicae Ecclesiae, de veritate Corporis Christi in Eucharistiae sacramento praesentis Consensus* auctore Ioanne Garetio, Antverpiae, apud Martini Nutii Viduam, Anno MDLXIII, Evangelistar se citira apologetski. Auctor je, dakle, Ioannes Garetius. Preostaje treće djelo, kaže g. Beniće, koje valja pomno ispitati: Jan Van der Noot, Anwerp. Daniel Vevliet, 1593, *De Poetische Werken* (još su dva izdanja iz te godine i dođuće), jer je u kazalu zabilježeno i ime Marka Marulića.

3. U prikazbi sudbine mita o Herkulu R. Junga i M. Simona, prema sudu g. Beniće ima propusta. Izostavljen je Dante i Ronsard, k tomu Jakov Bunić i M. Marulić. O potonjima je napisao studiju.

4. Joachim du Bellay u zbirci *Antiquités de Rome* (XVIII) nadahnjuje se Matijom Vlačićem. Ne spada baš u Ljetopis, ali taj podatak veseli. U utorak 20. travnja 1993. Filip Dobrošević, ugradio je nova slova na spomenik Marku Maruliću (*Slobodna Dalmacija*, str. 18, *J.F.*). Hvala Bogu i svetom Duji. Jakša Fiamengo pripominje u popratnom tekstu da je inicijativa Književnog kruga, podrška gradske Komisije za spomen'obilježja i Zavoda za zaštitu spomenika. No, slova je Úkupila i Splitu darovala tiskara *Varteks* iz Varaždina.« Na svoju diku i opomenu splitskim srodnim tvrtkama.

Koji dan prije polaska u Split, Únatale Marci Maruli solum«, dobio na dar knjigu Karla Budora *Entre España y Croacia* (P.E.N., Most, Zagreb 1993), od samog auktora. Dva posljednja priloga iz našeg su područja. *Quevedo, lector de Marko Marulić* (p. 203'210) opisuje knjižnicu od pet tisuća knjiga Francisca de Queveda, velikoga predstavnika španjolske Úzlatnostoljetne« književnosti. Oporučni imovnik knjižnice (18. travnja 1646) navodi Úopera de Marco Marulo«, jedan svezak, vrijednost osam reala. Istraživatelj Quevedeove knjižnice Felipe C.R. Maldonado drži da je riječ o dvjema knjigama. Poteškoća u identifikaciji javlja se u tumačeju

opera, a vjerojatno je da se to odnosi na Nutiusova *opera omnia* (Antwerpen 1601), gdje je *Evangelistar* zapravo drugi svezak nakon *Institucije*. Prema tome, u Quevedeovoj knjižnici nahodio bi se *Evangelistar* (Antwerpen 1601) i *Institucija* (Köln 1609). U drugom prilogu raspravlja se o španjolskim prijevodima *Evangelistara* i *Parabola*. Prevodilac tih Marulovih djela Bartolomé Fernández de Revenga na početku predgovora navodi da je ime Marka Marulića Úslavnog muža«, spomenuto u djelu *Catalogus scriptorum ecclesiasticorum* (1494) pisca Johanna Trithemiusa (J. Heidenberg ili Zeller), koji je živio od 1462. do 1516. Drugo izdanje tog djela priredili su Trithemiusovi učenici (1508'1513), pa iz tog Ravengina citata možemo također dobiti potvrdu da je Marulić početkom XVI. stoljeća već slavan pisac. Pitamo se na temelju kojih knjiga, ako su *Institucija* i *Evangelistar* prvi put tiskani 1507, odnosno 1516, kako to stoji u bibliografijama. I na ovom se primjeru vidi da tiskanje Marulićevih knjiga treba pomaknuti za desetljeće ili čak dva ranije. Kolega Karlo dobro je učinio što je donio cio predgovor, koji nam od prevoditelja iz 1655. nudi prvorazredno svjedočanstvo o Marulovu ugledu, pozivajući se na sv. Franju Ksaverskoga: ÚAquel prodigio de santidad, segundo Pablo del mundo y primer apóstol del Oriente, San Francisco Xavier (glorioso timbre y esclarecido blasón de la incomparable y sagrada religión de la Compañía de Jesús) fue tan aficionado a nuestro Marco Marulo, que la ordinaria lección espiritual de cada día la tenía en este libro; y por haberle traído en aquellas sus sacratísimas manos (...). Conserva este mismo libro en que el santo leía, come una precíosisima reliquia, entre las demás suyas, el gravísimo y doctísimo Colegio de Alcalá, de la Compañía de Jesús, emporio de las letras de España; y esta sola recomendación de Marco Marulo sobre para acreditarle con todos hombres de buen juicio« (p 223).

Još jedan podatak valja pribilježiti iz ovog rada. Kako izričito veli Tamayo de Salazar, službeni cenzor prevedenog djela, Antonius Possevinus (Antonio Possevino) *Evangelistar* navodi u svojoj trosveščanoj knjizi *Apparatus sacer ad scriptores Veteris ac Novi Testamenti* (Venezia 1603'1606). Na više mjesta u ovom Ljetopisu utvrdili smo nove indikacije za verifikaciju Marulićeva ugleda u Europi XV, XVI. i XVII. stoljeća:

- Marcus Antonius Coccius Sabellicus (1436'1506) spominje Marulića kao slavnu ličnost još za pape Siksta IV (1471'1484).
- Vinko Pribojević (Vincentius Priboevius) g. 1525. Marulića drži veličinom ravnom Jeronimu.
- Jacques Billy g. 29. IX. 1568. piše bratu Jeanu o *Evangelistaru*: ÚOpus est pietatis plenum, dictio plana ac suavis ...
- P. Skargi (g. 1570) navodi *Instituciju* kao vrelo za svoje svetačke životopise.
- John Case uvrštava Marulića u pregled latinske književnosti g. 1588.
- Petrus Bacherius g. 1566. prevodi ulomak iz *Evangelistara*.
- Ioannes Garetius 1563. pozivlje se u obrani euharistije na Marulićev *Evangelistar*. Njegovo je dotično djelo prevedeno na francuski 1599. (*De la vraie presence du corps de Iesus...* par Jean Garetius de Louvain, Paris M.D. XCIX, p. 193'195). Riječ je o II. knjizi, XVII. poglavlju *Evangelistara*.
- Jan Van der Noot g. 1593. uvrštava Marula među književne odabranike.

— Johannes Trithemius čini slično u prvom desetljeću XVI. stoljeća kao i Antonius Possevinus stotinjak godina poslije.

Slijedom tih navoda auktoritativnih pisaca, mora se upozoriti na činjenicu iznimne čuvenosti *Evangelistara*. Kanda je ta knjiga bila uvažavanija, a *Institucija* čitanija.

U Splitu smo, 21. je travnja. Svečano se predstavljaju Marulićeve *Pisni razlike* (*Opera omnia*, knjiga druga, priredio i popratio bilješkama Josip Vončina, rječnik sastavio Milan Moguš, Književni krug, Split 1993). O knjizi govore: Vedran Gligo, Dunja Fališevac, Josip Vončina i Milan Moguš. Palača Milesi dupkom je puna. Dunjino slovo, zapravo recenziju, rezervirali smo za *Colloquia Maruliana III*. Prireditelj izdanja Josip Vončina sabrao je sva Marulićeva hrvatska djela u stihu izim *Judite* (već objavljene) i dramskih i dijaloških tekstova (zaseban budući svezak). Prof. Vončina je upotrijebio jednostavnu znanstvenu metodu: uvršteni su samo oni tekstovi koji imaju nepobitne dokaze Marulićeva auktorstva, Marulićev potpis. U dakako, time se ne isključuje mogućnost da u budućnosti (pošto budu razradene valjane analitičke metode za utvrđivanje autorstva) u Marulićev opus uđu tekstovi što mu ih danas ne bismo mogli pripisati bez kolebanja« (str. 11). Za neke pjesme možda je bilo poželjno kolebanje razlučiti već sada, dakako u mjeri proučenosti problema. Literaturi o tom dijelu Marulićeve poezije pribrojiti je radove Dunje Fališevac i Tonka Maroevića, interpretativno vrlo poticajne, jer su proširili spoznaje o njezinim dometima i auktorskim postupcima. Pojavom ovog sveska, držim, učinjen je još jedan važan korak u predavljanju Marulova pjesničkog opusa i pružena mogućnost sagledavanja cjeline hrvatskog stihotvorstva povrh *Judite*, *Susane*, *Suprotiva* i *Tužen, ja*, zastupljenih uglavnom u dosadašnjima čitankama, hrestomatijama i antologijama. Kriička kazaljka sve se više zaustavlja na pjesmama *Spovid koludric*, *Poklad* i *Korizma*, *Anka satira*, što zaslužuju i drugi sastavi, koji su se napokon pojavili u vjerodostojnom izdanju prof. Vončine.

Sutrašnja *Slobodna Dalmacija* (22. IV, str. 15) izvješćuje o predavljanju moje knjige *Komparatističke i romanističke teme*, ali pod naslovom *Marula čitao i Henrik VIII*. U današnji dan, 22. travnja 1501. godine završio je Marko Marulić svoje najvažnije hrvatsko djelo, biblijski ep *Juditu...*«, čujemo s valova Hrvatskog Radia i prepoznajemo stil Dunje Fališevac. Danas nakon uobičajenih organizacionih poteškoća ipak održavamo po treći put Okrugli stol o Marku Maruliću. Za stolom su osim voditelja Rafo Bogišić, Milan Moguš, Josip Vončina, Bratislav Lučin i Darko Novaković. Stigla su i tri priloga iz svijeta, prof. Bénéa iz Grenobla, profesorice Fedore Ferluga Petronio iz Udina i Petra Runje iz Vatikana. Pročitao sam najprije svoj referat, s pristankom prava prednosti od svih sudionika, jer sam govorio o temi *Marović' Marulić* i s podsjećajem na dvoljetnicu Tončeve smrti. Također sam izvjestio o sadržaju referata iz inozemstva (svi troje poslali su svoje tekstove). Mislim, po tijeku i duhu znanstvenog razgovora, da će i slijedeća *Colloquia Maruliana* biti obilata i bogata novim spoznajama i podacima o Maruliću. *Colloquia Maruliana II* također je predstavljena ovom zgodom, a uredništvo je moglo ustvrditi da je novi zbornik naišao na odličan prijem, na mnoge pohvale, osobito iz inozemstva, na zanimanje znanstvenih institucija diljem svijeta.

Ediciju smo ove godine dobili navrijeme, zahvaljujući maru Brace Lučina, tako da sam je mogao na miru štiti i goditi. Na uvodnom je mjestu pripćenje akademika Ive Frangeša, odlučnog marulofila, o Marulovim vezama i poticajima, proisteklim od sv. Bernarda, Uaučitelja medotočivog« (*doctor mellifluus*). Kako je pripćitelj i veliki štovatelj i poznavatelj Dantea, protkao je svoj tekst podsjećajima na *Paradiso* (XXXI), gdje se u nebeskoj slavi javlja sv. Bernardo i spominje Croazia. Duboko klanjanje Marulića pred tim svecem iz Clairvauxa u Burgundiji (r. 1091) pre-

pozntljivo je i u njegovim religioznim spisima, primjerice u *Instituciji*, čime se želi pozabaviti naš prijatelj g. Benić.

Vrijedni Petar Runje za *Colloquia Maruliana II* pripremio je pregršt zapažaja iz kodeksa Vatikanske biblioteke, odnosećih se na Marulića. Prenijet ću zapis (Cod. Vat. Lat. 11286, str. 518) u vezi određenih ispravaka: *ÚCorrectiones aliquorum Librorum. In libro qui inscribitae (!) Institutio bene beateque vivendi Autore Marco Marulo sunt mea sententia delenda: in libro 4. cap. 4. pag. 248 haec verba: Alle volte é necesario il mentire, cioè quando la cosa stara in modo che se non si dice la bugia, ó si verra a commetere un maggior peccato, ó perdere un maggior bene*« (str. 9). Posrijedi je poznati slučaj *Úrepurgiranja*« Marulove *Institucije* od strane crkvene cenzure zbog dvojbenih stajališta o svrhovitosti laži. Tu se navodi neko izdanje, po svemu sudeći, talijansko, što će biti ne odveć teškim provjeriti, jer je označena i njegova stranica. No, kolega Petar najviše je napora uložio da ukaže na nepoznata izdanja dviju Marulićevih latinskih knjiga *Quinquaginta parabola*e i *De humilitate et gloria Christi*:

1. Marci Maruli, *parabole* Venetiis per Georgium Rusconem anno dni 1515 die 23. Junij ..., Cod. Lat. Vat. 1128, str. 636r
2. *Opus de humilitate et gloria Christi et quinquaginta parabole* Marci Maruli, Venetiis per Laurentium de Rosis, 1518. Cod. Vat. Lat. 11318, str. 38v.
3. Marci Maruli *Quinquaginta Parabole* Ven. per. p. Bernardinum Stagninum 1538. Cod. Lat. Vat. 11296, str. 173.
4. *De humilitate Christi* Ven. per Bernardinum de Vitalibus 1517. Cod. Vat. Lat. 11324, str. 25r.
5. Eiusdem (tj. Marci Maruli) *Parabala*e sine impresore et loco 1550. Vat. Cod. Lat. 11324, str. 25r.
6. Marci Maruli, *de humilitate Christi* per FRANCESCUM Lucensem Venetiis impr. Anno 1506. Cod. Vat. Lat. 11271, str. 402 r.
7. Marci Maruli *de Humilitate et gloria Xti*. Ven. apud Bernardinum de Vitalibus 1509. Cod. Vat. Lat. 11325, str. 29r.
8. Marci Maruli *de humilitate et gloria Xti*, 1528. Cod. Vat. Lat. 11269, str. 559r.

Te indikacije zaslužuju respekt. Valja ih dodatno proučiti, s obzirom na moguće greške zapisivača iz onog vremena i njegovo računanje vremena *more veneto*.

Branko Glavičić je iznio nekoliko vrlo zanimljivih zapažaja o odčitavanju Marulićevih tekstova i o greškama u tiskanju. Dakako, najviše će nas privući pretpostavka o nastanku *Evangelistara*. U devetom poglavlju te knjige nalazi se brojka MCCCCLXXX, koja je nelogična, jer je to zapravo 1550 (uračunavši 70 godina nove ere kad su Rimljani razorili Jeruzalem). Prof. Glavičić drži da je u tiskari pogrešno pročitano *I* kao *L*, tj. da je u rukopisu stajalo MCCCCIX; *Ú*onda smo dobili optimalnu godinu za nastanak *Evandjelistara*. Jer s pribrojenim 70 (godina razorenja Jeruzalema) dobivamo 1499.« (str. 14).

Bratislav Lučin za *Colloquia Maruliana II* pripremio je temeljitu studiju o alegoriji u Marulovu *Dijalogu o Herkulu*. Istaknuti je smjernice ove komparativističko-teorijske analize, koju upućuju na Marulove doticaje s Boccacciiovom knjigom *Genealogia deorum gentilium* i sličnosti sa stavovima iz Erazmova djela *Enchiridion militis Christiani*. Isto tako Darko Novaković razrađuje sličnosti i razlike između latinskih pjesama o apostolima Jurja Šižgorića Šibenčanina i Marka Marulića Splićanina. Darko predmnijeva da bi Marulova rukovijet mogla biti *aemu-*

latio, natjecanje s nešto starijim kolegom. Da, da, samo s malo starijim Šižgorićem. ÚKako doznajemo iz sigurne datacije jedne Šižgoričeve elegije, bogate životopisnim pojedinostima, šibenski je pjesnik rođen poslije 1443 a prije 1448, a iz toga se može zaključiti da je bio stariji najviše šest godina od Marulića« (str. 125). Na znanje i ravnanje dosadašnjem određivanju godine rođenja Jurja Šižgorića (1420) i tumačima poslanice *Marcus Marulus adolescens Dalmata ad Georgium Sigoreum poetam* (osobito M. Tomasoviću).

Ja sam se pozabavio Marulovom nazočnošću u *Danici Ilirskoj*, poglavito Carrarinim tekstom o znamenitim Splićanima (br. 5, 6, 7/1846), u kojem je zapisano, među ostalim, da je Marulićev *Evangelistar* bio slavan u Francuskoj, da je pronađen neki rukopis *Davidijade* i da je pripovijest o Markovu naglom preobraćenju neznanstvena. Carrara je prvi razlučio našeg Marka od fra Marka Marulića, ali i kompliment Ariosta Marulu Tarcanioti pripisao Marulu Splićaninu, jedno i drugo s daljnjim posljedicama.

Charles Béné iscrpno je dokumentirao Sabellicovo korištenje Marulićevom *Institucijom* pri izradbi djela *Exemplorum libri X* (Mleci 1507). Sabellicus je iz *Institucije* ne samo Úkopirao« naslove poglavlja, nego i veoma izdašno u 22 poglavlja preuzeo Marulićeve primjere. To je činio dosta površno, i u brzini je pri prepisivanju, po profesorovu sudu, pravio nevjerojatne pogreške. U Marulića *Pastumius*, u Sabellica *Dassumius*, u Marulića Vincencije, u Sabellica Inocencije ... O ovome radu, zapravo o njegovu nastajanju, više puta smo izvješćivali u *Ljetopisu*. Prof. Bénéu, koji je uočio Sabellicov postupak, nedostajala je samo jedna karika. Sabellicus je umro 1506, a Marulova je *Institucija* prema dosadašnjim bibliografijama prvi put tiskana g. 1507, dakle nakon njegove smrti. Nova istraživanja upućuju da je *Institucija* i napisana i objavljena prije, tako da je ugledni francuski marulolog svoju tezu mogao izvesti načistac i riješiti sve dvojbe: je li Sabellicus zagledao u Marulićev spis u rukopisu ili možda obratno.

Karlo Budor prilaže Marulićevu *Carmen* u španjolskom prijevodu. Kao što je poznato, auktor je prijevoda Luis de Granada (1504'1588), a objavio ga je u glasovitoj vlastitoj knjizi *Memorial de la vida cristiana*, koja je još za njegova života imala preko pedesetak naklada. Karlo misli da je Granada Újamačno poznavao neka Marulićeva djela, poglavito *Instituciju*, na što možda ukazuje i prijevod pjesme *Versos de M. Marulo*« (str. 70). Kako su Granadinu knjigu prevodili na druge jezike, prevodili su i njegovu verziju Marulićeve pjesme, koja je tako imala još veću prođu i pronosila slavu auktorova imena.

Kolegica studentica Herci Ganza s velikom pomnjom i ljubavlju za predmet izradila je svoj referat o izdanjima *Institucije na talijanskom*. Prikupila je podatke o prevoditelju Remigiu Fiorentinu, koji je uz *Instituciju* preveo i novozavjetna evanđelja i poslanice, te bio urednikom kritičkog izdanja opusa sv. Tome Akvinskog. Bergamsko izdanje prijevoda (1583) ima novu posvetu od nakladnika Comina Venture s mnogim komplimentima za Marka Marula. Nakladnik se potrudio da se uklone greške iz prijevoda, te je pozvao u pomoć nekoliko stručnjaka i pridodao na kraju kazalo imena, sve u želji da edicija bude reprezentativna.

Klara Gönc Moaćanin tragom naznaka Lökösa Istvána hoće razjasniti pitanje jesu li dva mađarska pisca *Judita*, Sztárai Mihály i Tinódi Sebestyén, oba iz XVI. stoljeća, imali možda u rukama Marulov istoimen spjev. Naime, u Mađarskoj tog doba rado su se čitali *Histórias énekek*, navlastito *vallá sos históriak*, tj. narativne poeme, odnosno biblijske. I jedan i drugi mađarski pjesnik odabrali su vjerojatno Juditu zbog uvjetovanosti časom borbe protiv Turaka u simbolici opsjedanja i

oslobađanja. Sztárai je napustio franjevačku zajednicu i postao evangelički propovjednik. Dugo je boravio u Laslovu, osnovao vjerske udruge oko Valpova i Vukovara. Služio se hrvatskim jezikom. No, Madame Klara ne drži da je njegova *Judita* imala uzor u Marulićevoj, iz jednostavnog razloga što je Szátaraiov pjesmotvor po epskoj ambiciji daleko iza Marulićeva. Ima samo jedno pjevanje, nema ukrasnog aparata (slike, usporedbe). Tinódi je složio pjesmu i o *Juditi* i o *Davidu* s protuturskom intencijom, a o Marulićevu utjecaju ne bi se moglo još govoriti nego o podudarnosti izvanjskih okolnosti, tj. osmanlijske pogibelji. Marulić je, s druge strane, bio poznat u Mađarskoj, što svjedoče primjerci njegovih latinskih spisa iz XVI. stoljeća po budimpeštanskim knjižnicama. Pitanje Marulićeve recepcije u toj zemlji, zaključuje kolegica Gönc, trebalo bi valjano istražiti, čemu je ona ovim prilogom dala nov poticaj.

Pri kraju zbornika moj je *Ljetopis* (IV), a na kraju zapis Nevenke Bezić'Božanić o izložbi Marulićevih tiskanih djela (Split, travanj 1992), iz kojeg prenosim podatak da se u splitskim knjižnicama čuva 21 izdanje njegovih djela iz XVI. i XVII. stoljeća. Pohvaliti je operativnog urednika prof. Lučina, što je za sve priloge u zborniku osigurao opširne sažetke na talijanskom, što će olakšati uporabu inozemnim stručnjacima.

Malo se oduljio ovaj prikaz sadržaja *C.M. II*, jer mi se to činilo obvezom u suočenju sa činjenicom da *C.M. I* nije pobudila zanimanje naših recenzenata, unatoč brojnosti i važnosti priloga i auktora. Imadem neku slutnju da će se recenzenti oglušiti i po drugi put.

Vraćamo se kronici Marulićevih dana 1993, a u tome mi jako pomaže *Katalog*, urednik Bratislav Lučin. U *Katalogu* čitamo također recenziju Pavla Pavličića za izdanje *Pisni razlike*, ulomak iz predgovora Josipa Vončine i Tonka Maroevića za to izdanje. O Tonkovu tekstu bilo je već riječi u *Ljetopisu* (XI/92), tj. objasnio sam veselu peripetiju oko njegova pisanja izravno u stroj, a sad mi se složiti s Bracinim izborom jednog fragmenta, koji smišljeno sažimlje što zapravo znače Marulove ine hrvatske pjesme u cjelovitosti opusa: *ÚPisni razlike* tvore (...) suzvježđe oko *Judite*, koja ostaje bitnom uporišnom točkom, dakako ne tek individualnog prostora. *Pisni razlike*, uz to, znače bitno obogaćenje Marulovog univerzuma, po čemu je on također pjesnik refleksivnih i meditativnih svojstava, pisac elegijskih i lirskih nadahnuća, tvorac dramatičkih i satiričkih zametaka. *Pisni razlike*, konačno, analogijski su uzorci osmeraca i dvanaesteraca, pravi cvjetnjak poetskih slika i zgodno sročениh sentenci, pažljivo obrađeno prostranstvo na kojem je čitateljski moguće doživjeti različita ugodna iznenađenja (...) Da *Pisni razlike* ne postoje, *Judita* bi ostala teže shvatljivom i bez usporedbe« (*Pisni razlike*, str. 30 i 31). Maroevićev je elogij Marulu prisposobiv s Natalisovim, ali dobro ciljan i osvjedochen. Porodajne muke predgovora isplatile su se, a babica je ponosna. Na neki način se, naime, u ovoj zgodni, obnovila suradnja na Marulu Maroevića i Tomasovića iz 1971; Tonko je u predgovoru knjige *Plavca nova*, mora se kazati, prvi kritički uzvisio raspršeno hrvatsko stihovlje začinjavca Marka.

Vrijeme je da isplovimo iz rukavca disgresija i asocijacija. Ergo, 23. travnja *Slobodna Dalmacija* (str. 13) donosi opsežno izvješće o Okruglom stolu s lijepim naslovom *S istoka na zapad Marulova slava gre* i lijepim tekstom Gordane Benić. Sudionici Stola hvale na sva usta izvješće na ručku u *Bellevue'u*, pa to činim i ja. Cijelo smo jutro vijećali u Bosanskoj 4 u zadaći Uredničkog odbora Sabranih djela Marka Marulića o provedbi plana, metodologiji i rokovima. Što se tiče potonjeg i najvažnijeg, zaključili smo da se u 1994. objave dva sveska, hrvatska *Dijaloška i*

dramska djela, Proza II, a u 1995. *Latinska manja djela II*. Na tome rade ili će raditi Nikica Kolumbić, Josip Vončina i Branimir Glavičić.

Slobodna Dalmacija (24. IV. str. 19) s uočljivim naslovom: ÚFRANGEŠ: GDJE JE MARUL?« To Jakša Fiamengo prenosi pitanje prof. Frangeša, postavljeno na Sesiji o staroj hrvatskoj književnosti tijekom penovskog zasjedanja u Dubrovniku. Zašto je Marulić ignoriran na kongresu penovaca nije ni meni jasno, ako je njegov opus temelj rane nazočnosti Hrvata u europskoj književnoj kulturi? *Večernji list* (25. IV. str. 18) ustupio je prostor mojemu eseju *Marovićeve ÚSuprotiva*«. Tu sam Tončevu već slavnu pjesmu vratio k izvoru: *ÚSuprotiva* je nakon Tinova *Oproštaja* najizravniji preslik Marulova leksika, pače i pravopisa, u našem pjesnikovanju. Posjeduje jedan više imitabilni znak povrh Tinova, metrički.«

LJUBUJU PETRARCA I RONSARD U TRAVNJU,
DOK SAM JA ZBOG MARKA PROGLASIO STAVNJU.

V. 93.

Slobodna Dalmacija, 30. travnja, 1. i 2. svibnja, str. 21: *Veliki učitelju, živiš s nama*, riječ Rafe Bogišića pri polaganju vijenca na Marulov grob u crkvi sv. Frane, 22. travnja 1993. Među ostalim: ÚVeliki Učitelju, došli su danas k Tebi Tvoji hrvatski humanisti, slično kao što su i onda dolazili, došli smo da se po starom humanističkom, a dobro poznatom hrvatskom običaju uteknemo riječi, da u razgovoru s Tobom potražimo spas.« U istom broju istog dnevnika (str. 28) Zvonimir Penović pjesničkom poslanicom Marulu *Iz nas sve istrest vaja u dice naše srca* izrazuje svoju tjeskobnost, retorički i leksički u slijedu staronove čakavštine Tonča Petrasova Marovića.

Slobodna Dalmacija, 3. svibnja, str. 16: *Slika u kupe, tekst u špade*. Jurica Pavičić zapisuje svoje dojmove Úuz dokumentarac *Naslidovan, je Marina Marušića i Bogdana Žižića*«. Naslov zapisa sve govori. Od listopada do potkraj travnja snimljeni materijal o Maruliću je mirovao. Onda su me telefonom obavijestili da se film *mora* završiti u tri ili četiri dana, što sam ja ocijenio ne samo nemogućim nego i pogibeljnim za film o Marku Maruliću. Ni Tonko Maroević nije pristao da se tako radi. Prvospomenuti auctor filma svejedno me za nekoliko dana nazvao i priopćio da je sve navrijeme i dobro napravljeno, obećao mi poslati kasetu, pa ćemo naknadno možda, ne budemo li zadovoljni, dosnimiti pravi tekst, itd. Kako ni ja ni Tonko do sada ne vidjesmo rečeni film, a govori se da su nam imena u nekoj funkciji navedena u njemu, ja lijepo molim nekoga vidioca, da nam javi kako je film ispao. Prema sudu kolege Pavičića, film nije uspio ni u jednoj od dviju ambicija (vizualni sažetak marulićologije, Úiščašeno, autorsko i neobvezno viđenje fenomena Marulić«). Od početka do kraja film o Maruliću radio se prema za me neuobičajenim postupcima, na koje ja nisam pristajao, ali zbog teme prihvaćao sam neke trule kompromise. Zbog teme ne mogu sada na *fait accompli* ni reagirati poput Sganarella na kraju Molièreova *Don Juana*.

Slobodna Dalmacija (6. V., str. 12): Jakša Fiamengo propituje Franu Paraća skladatelja *Misse Maruliane*. *Judita* je još uvijek njegov operni projekt, na kojem ipak radi, i to intenzivno. Dobro je, ugodno je čuti. Maestro Parać kaže o *Missi*: ÚKad mi je djelo naručeno, posve je prirodno, da mi pravi motiv bude upravo Marulić. (...) Stoga forma i jest misa, dakle, drama, ali oslonjena s jedne strane na liturgijsko tkivo, a s druge na pojedine stihove iz Marulićeve *Molitve suprotiva Turkom* i, dakako, *Judite*. Riječ je, dakako, o molitvi, ali s vriskom koji izgovara ponosan, a nikako ne bespomoćan narod.«

Vjesnik, 7. svibnja 1993, str. 32, rubrika *Antika i mi*, koju uređuje Vladimir Vratović: *Colloquia Maruliana* dobiše sažet prikaz. Darko Novaković zaključuje sa znakovitom napomenom: 'Ako njihova nesustala spremnost da omoguće dostojno tumačenje Marulića zaslužuje samo pohvale, njihova malobrojnost i usamljenost u tom poslu ne može ne pobuditi i stanovitu nelagodu: Marulić je prevelik ulog a da ne bi bio zajednička briga.« Pohvala se odnosi na uredništvo periodika.

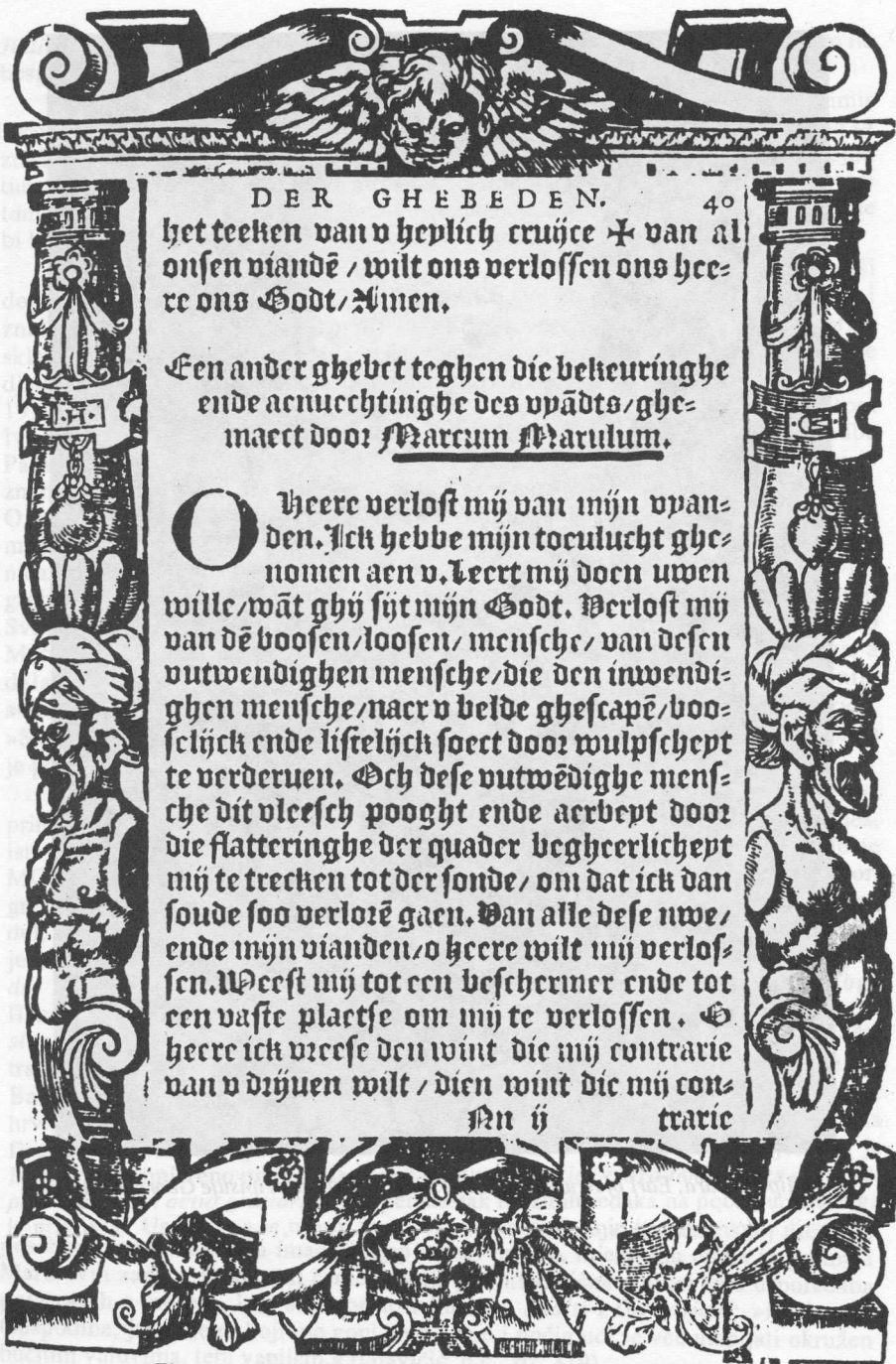
Vjesnik, dan poslije (8. V., str. 12): *U čast Maruliću*. Vojko Mirković, bivši dopisnik tog dnevnika iz Splita, koji je pratio sva zbivanja oko Marula na živ i znalački način, piše o Paraćevoj *Missi* i, što me veseli, vrlo afirmativno govori o skladateljevu poslu. Vojko je, inače, glazboljubac s istančanom kulturom. 'Novo je djelo hommage Maruliću...« Stalni glazbeni kritik *Slobodne Dalmacije* (8. V., str. 19) Miljenko Grgić također pohvalno govori o djelu, oduševljen je uz to pjevačicom Ivankom Boljkovac i baritonom Ratomirom Kliškićem, te ravnateljem izvedbe Pavlom Dešpaljom. Uspjeh, više nego očit, Paraćeve *Misse Maruliane* povoljni je znamen za njegovu buduću *Juditu*, a potiče na razmišljanje o temi Marulić i glazba. O tome su pisali Dživo Bošković i pokojni Vojmil Rabadan, a o novom aspektu teme možda bi bilo prikladno prozboriti na Marulićevim danima 1994. Stiže mi razglednica, datirana 10. svibnja iz Arundela s pozdravima Anđelka Tomasovića. Tekst: 'Na grobu Sv. Filipa molio za rod i zemlju velikog Marula.« Na razglednici je portrait Sv. Philipa Howarda (Earl of Arundel, 1557'1595), koji je krišom preveo i objavio Marulovu *Carmen de doctrina*. Umro je mučeničkom smrću zbog katoličanstva, a dala ga je likvidirati kraljica Elizabeta nakon namještenog procesa s lažnim svjedocima. Ta me razglednica malo potresla, pa sam i ja izmolio ovu molitvicu: 'Šveti Filipe, prosvijetli vladare svojih zemljaka u vladanju prema postojbini, koja je podarila uzora Ti Marula!«

Pripravan sam bilo s kim ući u raspru o vjerodostojnosti telepatije, pa i na primjeru Marulića. Devetnaestog svibnja, datirano je pismo dr. Košute i dr. Bénéa, istog dana našao sam na radnom stolu svoje fakultetske izbe *Nuntius IX, Zagrabiae MCMXCIII*. Monsieur Léo zahvaljuje na *C.M. II* i kliče: 'ÚVita, vita, naša štampa gori gre!« Govori o svojoj suradnji na referatu prof. Bénéa o Marinu Držiću i Rabelaisu, dok mi iz Grenoblea isti dan prof. Béné šalje 'Úprvi flamanski prijevod Marulića«, tj. jednu molitvu iz *Evangelistara*, koju je Petrus Bacherius uvrstio u knjigu *Het Hoften der Ghebeden*, Loven 1566. Naknadno mi je dostavio i francusku verziju toga flamanskog prijevoda. Kako je identificirano to mjesto iz Marulova djela (*Evangelistarium*, Lib. III, cap. XXIII, Glavičićevo izdanje, Split 1985, str. 674'675), traduktologu se pruža idealna mogućnost da usporedi Marulov latinski izvornik s Bacheriusovim prijevodom i francuskim njegovim prijevodom, te da se ispomaže hrvatskom Glavičićevom verzijom. Zapreka je samo u tome što traduktolog ne zna flamanski. Pouzdavajući se u točnost francuske verzije, ustanovljujem da je Bacherius primjereno prenio Marulovu molitvu (*Oratio contra tentationes carnis et post victoriam actio gratiarum*), tj. petnaestak njezinih redaka na početku. Čime ga je privukla? Usmjerena je protiv tzv. tjelesne napasti, koja je u asketskoj literaturi posebno demonizirana, a imade i lijep stilski protok, mješavinu citata iz psalmi i Marulovih zaziva. Prepoznat ćemo i ovdje pjesnika, vična oblikovanju usporedaba povezanih s morem, kao što smo to iskusili u *Juditi* i *Davidijadi*: 'ÚBojim se, Gospodine, jaka vjetra koji me goni amo'tamo i počinjući se već utapljati okružen bučnim valovima, tebi vapijem.« (Glavičić, o.c., str. 319)

Uredništvo *Nuntiusa*, glasila Hrvatskog društva klasičnih filologa, postavilo je nekoliko pitanja Darku Novakoviću, sudioniku i ovogodišnjeg Okruglog stola o

Sv. Philip Howard, Earl of Arundel (1557–1595). Portret se pripisuje Georgeu Goweru.

DER GHEBEDEN.

40

het teeken van v heyligh cruyce † van al onsen viandē / wilt ons verlossen ons heere ons Godt / Amen.

Een ander ghebet teghen die bekeuringhe ende aenuechtinghe des vpādts / ghemactt door Marcum Marulum.

O heere verlost mij van mijn vanden. Ich hebbe mijn toculucht ghenomen aen v. Leert mij doen uwen wille / wāt ghij sijt mijn Godt. Verlost mij van dē boosen / loosen / mensche / van desen uutwendighen mensche / die den inwendighen mensche / naer v belde ghescapē / booselijck ende listelijck soect door wulpscheyt te verderuen. Och dese uutwēdighe mensche dit vleesch pooght ende aerbeyt door die flatteringhe der quader begheerlicheyt mij te trecken tot der sonde / om dat ick dan soude soo verlorē gaen. Van alle dese nwe / ende mijn vianden / o heere wilt mij verlossen. Weest mij tot een beschermmer ende tot een vaste plaetse om mij te verlossen. O heere ick vreesse den wint die mij contrarie van v dijuen wilt / dien wint die mij contrarie

En ij

trarie

Maruliću. Za Darka je Úkudikamo najvažnije to što su Colloquia Maruliana, održana ove godine treći put, postala institucija u dobrom smislu te riječi«, uspostavila su ritam informacija između naših i inozemnih stručnjaka, Úzbornici priloga s prvih dvaju skupova tiskani su u najavljeni vrijeme, uz uzornu uredničku prezentaciju« (str. 2). Na pitanje o stanovitoj ravnodušnosti naših filologa spram otkrića Marulićevih sedam vlastoručnih pisama izjavio je: ÚOtkriće Marulićevih autografa nije filološka nego nacionalnokulturna senzacija. Úvjeren sam, primjerice, da bi eventualno otkriće nekog Danteova autografa registrirale sve talijanske novine od Torina do Palerma — i to među udarnim vijestima (str. 3). Úvjeren sam i ja, pa sam stoga i ove godine uputio prigovor urednici kulturne rubrike *Vjesnika* zbog indolencije u praćenju manifestacija 21. i 22. travnja u Splitu, o čemu je središnji hrvatski dnevnik donio jednu Hininu poluvijest. Reakcije urednice nije bilo.

Potkraj svibnja još jedno pismo iz Grenoblea. Pismu je priključio Charles Béné francuski prijevod Jeremijine molitve, Úkoja je već bila molitva Hrvata u XV. i XVI. stoljeću, kao što nam pokazuje Lucićev *Vrtal* (tekst br. 31). Tu nalazimo odjeke joj u Marulića i drugih pisaca. Účinio sam je i svojom molitvom, jer je vaša nesreća i moja nesreća.« Dobri profesor iz Grenoblea, prijatelj ne samo Marulića i humanista, nego i sadašnje Hrvatske, upravo se bavi pjesmom Margarete Navarske, koja je posestrima Marulićeve *Carmen de doctrina — Miroir de Jésus Crucifié*. Uskoro će mu biti objavljene dvije studije: o Maruliću u Engleskoj i o ličnosti Marije Magdalene kod hrvatskih humanista, Jakova Bunića i Marka Marulića.

ÚMirku Tomasoviću kolegijalno Ljerka« Schiffler, *Humanizam bez granica*, Hrvatska filozofija u europskom obzoru, HFD Zagreb 1992. Dospjela mi je u ruke 21. svibnja Ljerkina knjiga, objavljena potkraj prošle godine. Maruliću je posvećeno preko 25 stranica. U poglavlju *Marulićev humanistički program* (str. 79'95) razmatra se humanistička pozicija i literarni postupak u velikom opusu: ÚTeme koje će Marulić bogato varirati u svojim djelima, ponavljajući kršćanske teze filozofski značajne za sav europski humanizam i renesansni antropocentrizam« (str. 93). Marulić je nazočan u paralelnoj analizi Kašićeva prijevoda Tome Kempenca (str. 154'158, 164'169). Bio bi propust ne reći da Ljerka Schiffler izvrsno poznaje literaturu o Maruliću i da splitskog humanista uspješno uključuje u svoje temeljito proučavanje hrvatske mudroslovne predaje.

Ljubazni urednik Radio Splita g. Mladen Vuković darovao mi svoju *Antologiju hrvatskog aforizma* (*Vjeeverica*, Kaštel ' Sućurac, MH Imotski, 1993), kad ono bijah prošli mjesec u Splitu. Milo mi je što je antologiju počeo s Marulovim aforizmima, a vidim da je dobro iščitao njegove hrvatske tekstove. Sudeći po Mladenovu izboru, Marulića se dojmila posebno blagolagoljivost i brbljavost (rodnog mu kraja): ÚTko vele govori, ritko je prez laže«, ÚJezik je zlo udo, ako se ne skрати« (str. 5.)

Republika 3'4/93, kao obično, kasni u dolasku. Čitam s pozorom tekst prof. Aleksandra Flakera *Úz pitanje intermedijalnosti hrvatske avangarde*. Kad je riječ o Úprevrednovanju pjesničkog jezika kao jednom od temeljnih postulata europske avangarde« Saša podsjeća na Tinov *Oproštaj Ús* čakavskim pluskvamperfektom hrvatskoga pjesništva 19. st. — *Marulovim jezikom*« (str. 66). Budući da sam i sâm više puta isticao važnost Tinova soneta ne samo kao pjesničkog teksta, već i kao neprijepornog dokumenta jezičnog revivala s europskim predznakom i prijenosnom asimilacijom u Marulićevoj *Suprotiva*, godi potvrda mjerodavnog stručnjaka o Marulovu posredništvu u procesima ovostoljetne hrvatske poezije.

VI. 93.

Ne bih htio opetovati pripomenu o epistolografskoj telepatiji iz prošlog mjeseca. No, meni su 14. i 15. lipnja upućena četiri pisma, tri iz inozemstva, jedno iz tuzemstva. Poštujmo udaljenost pošiljatelja, pa na prvom mjestu spominjem javljanje g. Dubravčića iz Nizozemske. Kupio je u posljednje doba prva izdanja Sabe Bobaljevića, Ludovika Paskalića, Tomka Mrnavića i s bibliografskog stajališta rijetkost *Regole grammaticali* Franje Sriće (Fortunio), Ancona 1516. Tu knjigu ne posjeduje naša Sveučilišna i on će je osobno donijeti u Zagreb! Nabavio je još Petrića iz 1562. i Česmičkog iz 1553. Većinu knjiga kupio je u Italiji (Milano, Lugano, Bari), pardon, odnosno u Švicarskoj. Kad bi u nas bilo razumijevanja, potrebitog za studijski obilazak knjižnica i antikvarijata, tko zna koliko bi se naših knjiga pronašlo, pa možda i Marulićevih, za kojima se traga i vodi prepiska među stručnjacima. I to je jedan od mojih neuslišanih prijedloga zbog Únedostatka deviza«. Gosp. Dubravčić skupio je neke podatke o Maruliću u nizozemskim bibliotekama (Utrecht, Amsterdam, Groningen, Nijmegen, Maastricht, Leiden), ali se iz popisa ne vidi koje su to Marulove knjige u katalogima.

Iz Njemačke sam dobio radosno pismo Franza Leschinkohla. Prvo, daljnjim istraživanjem došao je do podatka o 340 knjiga Marka Marulića u njemačkim knjižnicama. Drugo, zbog dvogodišnjeg rada na tom području dobio je vrijednu nagradu, Gutenbergovu statuu. ÚU povelji izričito stoji: za zasluge istraživanja i proučavanja hrvatskog tiskarstva!« O tome izvješćuje *Mienzer Zeitung* (od 27. i 28. svibnja) s fotografijom čina uručivanja nagrade: ÚInternationales Renommee erlangte Leschinkohl mit seiner jahrelangen Forschungsarbeit über den kroatischen Denker und Philosophen Marko Marulić.« Kako ovu činjenicu komentirati drugačije nego s ushitom i čestitkama u pogledu gospode iz Mainza, i sa sjetom u odnosu na splitsko-zagrebačko poglavarsko ravnodušje u odnosu na upućene im molbenice za Marula! Na dvjema fotografijama iz novina, snimkama predaje nagrade, vidim gosp. Franza u svečanom času. Otmjen gospodin, elegantan, blaga izgleda, sijede kose (vjerojatno). Ja sam mu odmah čestitao i zahvalio. Iz popratnog pisma doznajem vrlo zanimljivu pojedinost. Tiskar *Evangelistara* (1519) Adam Petrus (Petri) istodobno je tiskao i djela Martina Luthera, pa je za jednu njegovu knjigu iskoristio drvorez iz izdanja *Institucije* (Basilea M. D. XIII), samo je na mjestu gdje je stajalo MARIA ostavio prazninu. Ekonomični Adam upotrijebio je, dakle, drvorez, koji je već koristio prije šest godina, a, da ne bi možda povrijedio Martina, izbrisao je samo Bogorodičino ime. To je učinio i na još jednom Lutherovom djelu, a vrijedni Franz poslao mi je sve četiri naslovnice s molbom da to priopćim, što i činim. Dakle, dvije Lutherove knjige, objavljene u Bazelu 1519, imaju katoličko grafičko uokvirenje naslova, koje je tiskar prvi put upotrijebio za Marulićevu *Instituciju* iz 1513.

Od kopija naslovnica novozabilježenih Marulićevih knjiga diljem Njemačke, pozornost mi privlači primjerak *Institucije* iz 1593, izdane po Nuntiusu u Antwerpenu, gdje nalazim formulaciju Úin finitis mendis diligenter repurgati«, što će reći da su uvažene zamjedbe nekog cenzora. Primjerak je iz hannoverske Niedersächsische Landesbibliothek. Katalog stuttgartske Württembergische Landesbibliothek sadrži navod izdanja *Evangelistara* iz Basela 1522, koje je do sada nepoznato.

ÚGospodinu Mirku Tomasoviću uz mnogo srdačnih i toplih pozdrava šalje Lökös István« *A Judit és Holofernész' tema a horvát és a magyar reneszánsz epikában, Studia litteraria*, tomus XXX Debrecen 1992, str. 19'45. Znam mađarski isto toliko koliko flamanski, ali se ispomažem međunarodnim komparativističkim esperantom, ter uočavam da kolega Lökös István (od kolegice Gönc naučio sam da

Ein gute trost-
liche predig von der
wirdigen bereitung
zü dem hochwirdi
gen sacrament.

Doctor Martin Z. inder Augustiner zu
Wittenberg.

Item wie das lyden
Christi sol betrachtet werd en.

M.D.XIX.

EVAN-

GELISTARVM MARCI
MARVLI SPALATENSIS
Viri discretissimi, opus uere euan-
gelicum, cuiussumq; adorna-
tum sermone, sub fidei, spec-
& charitatis titulis, in
septem partiu .

libros.

• APVD INCLYTAM

Basilicam, in officina Ade
Pentii correcte recogni-
tu, atq; excusum.

Weslegung
 düssch des Bather
 vnser für die einfel
 tigen leyen doctor
 Martini Luther au
 gustiner zu Bit
 tenbergk.

Getruet in Basel durch Adā Petri.

MARCI

MARVLI SPALATENSIS BE-
 NEVVENDI INSTITUTE TYPO San-
 ctorum salutariumq; doctrinarum coepta, lit-
 tera iam pridem recentiore calographata, & li-
 ma correctiois feruentiori castigata. Calce ta-
 men huius omniū dictionum/ententiarq; sentē-
 tiae alphabeticō ordine regulariter epilogatae.
EPIGRAMMA. D. AGRICOLE.

Lectoris manibus si voluor sapius acris
 Spiro dona rubens interitura rosa.

Atq; virens angusto fructus porto galero.
 Hos salatho cordis carpere lector age.

ANNO M.D.XVII. BASIL. EAB.

Madari navode prezime prije imena, a ispričavam se Istvánu zbog dosadašnjih permutacija) temeljito raspreda o temi Judite i Holoferna u hrvatskoj i mađarskoj epici. Ne kažem Útemeljito« iz puke kurtoazije nego uvidajem u korištenu literaturu i citate. Citata ima dojmljiv broj i, što me razdragalo, u Marulovu izvorniku i mađarskom prepjevu Szabó Janósa. Prevedeni su slijedeći ulomci iz *Judite*: IV, 1088'1115; V, 1565'1576 I, 1'2, 164'170, 293'309; II, 639'642. Sedamdesetak stihova i to, ako se ne varam, odgovarajućom metričkom i srokovnom shemom:

To rekši dviže ram i na nogah postup,
ter muče bičag snam ki višaše o stup,
podri ga, kičmu zdup Oloferna jednom,
a drugom rukom lup kla, skube odjednom.

Marulić, *Judita*, V, 1565'1568

Szól, majd vállat s némán talpra szökken,
oszlopról egy kardot levesz, ott függött fenn,
kirántja, — gerincen Holofernészt kapja,
jobbja lesútj közben; halálos a szablya.

Szabó Janós

Predmeti su usporedne analize Marulova *Judita* iz 1521, te spominjane isto-tematske pjesni Tinódia (1539) i Sztárai (1552) bez stvarnih naznaka moguće recepcije.

Iz Hrvatske listak iz Splita od prof. Lučina. Redovita korespondencija oko marulololoških organizacionih pitanja. Kolega Arsen Duplančić će ispitati Carrarinu ostavštinu u Muzeju (arheološkom) i na dojučim Marulovim danima priopćiti što je pronašao u vezi s navodima o Marulu u *Danici*. Bene!

U *Vjesniku* od 24. listopada, str. 18'19, Draga je Ungaro objavila dosta građe o *Stablu Marulićevih*. Novo mi je samo to što se navodi da je Josip Maroli možebitni model Meštroviću za Marulićev spomenik u Splitu. Kako na radnom stolu imam taj Úkipić«, minijaturu, uspoređujem je s velikom fotografijom Josipa Marulića u *Vjesniku*, i čini mi se da postoji sličnost u nosu, nabranim obrvama i usnama.

G. Leschinkohl 28. lipnja čestita iz Mainza. Primio je *Colloquia Maruliana II* i pročitao ih kao napeto štivo. Upućuje me na jedan podatak o *Parabolama*, a izvor je edicija *Italian printers 1501'1520*, Cambridge Bibliograficae Society, Bowen & Bowen, London 1958, str. 149. Auktor edicije F. J. Norton navodi tiskara Laurentiusa de Rosis Tarvisinusa i kaže Úto ime stoji samo na jednoj knjizi«: Marci Maruli *Quinquaginta parabole*. 8°. Venetijs 1520 (?). U popratnoj bilješci pripominje se da je to izdanje kopija onoga iz 1517, u manjem formatu. Laurentius de Rosis Tarvisinus, međutim, tiskao je i prvo, do sada poznato, izdanje *Parabola* 1510., te, prema Petru Runji (*Ljetopis*, I/93) i *Instituciju* g. 1510. Norton misli da je Laurentius iz g. 1510. druga osoba, pa ovdje opet ima dosta Úzmešarije«. Činjenica je da su *Parabole* iz 1520, zabilježene u ovoj engleskoj bibliografiji, drugačijeg formata nego one iz g. 1510. Možda je ipak riječ o jednom nepoznatom izdanju (ponovljenom) trećega Marulova spisa po popularnosti.

VII. 93.

Na početku mjeseca listonoša kuca na vrata petog kata s paketom iz Grenoblea. Prof. Béné upućuje mi jedan primjerak svojega kataloga izdanja Marulićeve *Carmen*, jer je pripremio za tiskanje ediciju na kojoj već dugo radi. Iz uvodne studije *Sudbina*

jedne pjesme vidi se naum i plan edicije, za koju traži nakladnika. Budući da će prof. Béné na dojučem Okruglom stolu u travnju 1994. znanstveno predočiti svoje istraživanje, iznijet ću samo nekoliko podataka o njegovoj zauzetosti, maru i trošku za budući bibliofilski katalog. Reproduciran je mletački rukopis izvornika, prvo samostalno, Erfordiae 1514, izdanje te još dvadesetak prijevoda, prepjeva i preradaba na razne europske jezike (uključivši i Vitaljićev prepjev iz 1723), sa slikama nekih tumača. Impozantan posao, kojim prijatelj iz Grenoblea želi iskazati svoje štovanje prema Maruliću i zorno pokazati domašaje te pjesme kroz europsku cirkulaciju, te u isti mah omogućiti njezino proučavanje i tumačenje na vrlo učinkovit način. Tu su, naime, sabrani na jednom mjestu svi važni tekstovi, iz kojih se analizom može uočiti kako je Marulićeva *Carmen* kolala od Engleske do Češke, u kojem rasponu i kakvi su joj prijenosnici bili.

Da nekako uzvratim na ovaj plemeniti čin prof. Bénéa, šaljem mu Zbornik o hrvatskoj filozofiji u prošlosti i sadašnjosti u kojem je Krstićev članak o prednosti Marulove uporabe termina *psihologija*, jer znadem da će ga to obradovati. Prelistavajući nanovo Zbornik nailazim na zapis prof. Vladimira Filipovića o *Filozofskom djelu Alberta Bazala* i u njemu čitam da se Bazala habilitirao studijom *Marulićev moral-no' filozofski rad* (str. 253). Ponovo sam pregledao Bénéov rad o *Erazmu i dalmatinskim humanistima naspram turske invazije* (*Ljetopis*, XII/92) i ustanovio da je tijekom eksplikacije preveo s latinskog na hrvatski više ulomaka Marulićeve poslanice Hadrijanu VI. Što parafraziranu, što prevedenu, u tom radu imamo zapravo francusku verziju Marulićeve latinske poslanice.

U *Vjesniku* od 3. srpnja (str. 24) Velimir Visković odgovara na pitanja Sineve Pasini, a u povodu enciklopedije *Krležijane*. Na pitanje hoće li se prosljediti s daljnjim osobnim enciklopedijama, urednik veli i ovo: *ÚA bilo bi prekrasno kada bi i Marko Marulić dobio svoju Marulianu: Bojim se, međutim, da Marulićevo djelo nije do kraja istraženo. Za Marulićevu personalnu enciklopediju trebalo bi obaviti mnogo znanstvenih predradnji, jer bi (se) u njoj morao naći ne samo Marulićev hrvatski opus, već i latinistički dio njegova književna korpusa.* Tako je, Velimire, samo bi bojazan iz dana u dan trebalo umanjivati. Od 1980. pa naovamo, kako se kaže, Marulova latinska djela predmetom su sve bujnijeg istraživanja, čemu u prvom redu pridonose njihovi prijevodi i kritička izdanja, koja dugujemo Branimiru Glavičiću u okviru projekta *Opera omnia* Splitskog književnog kruga. Objavljeni su dvije monografije o *Davidijadi* (prof. Baumanna i Andree Zlatar), deseci radova o latinskim proznim spisima i njihovoj recepciji u Europi. Auktori su im naši stručnjaci Glavičić, Drago Šimundža, Darko Novaković, Bratislav Lučin, Franjo Šanjek, Josip Bratulić, Mirko Tomasović, Hrvatinić Jurišić, Ljerka Schiffler, Zlatko Posavac, Karlo Budor, te inozemni znanstvenici, osobito Charles Béné, Henrik Heger, Joanna Rapacka, Winfried Baumann i našijenci u svijetu Leo Košuta, Petar Runje. Sama *Colloquia Maruliana I i II* sadrže petnaestak radova iz tog područja. Mislim, dakle, da se na Marulićevu enciklopediju već može pomišljati, a postoji u okrilju Književnog kruga i takav projekt.

Tek u drugoj polovini srpnja nastupi pomalo oseka mojih fakultetskih obveza, te na miru mogu čitati pridošle knjige i nekako držati dopisnički ritam. *Hrvatsko' talijanski književni odnosi*, Zbornik III, Zagreb 1992, uredio Mate Zorić, u kazalo imena bilježi i Marka Marulića. Da vidimo zbog čega. Mlada kolegica Natka Badurina u za mene poučnoj raspravi *Okrugićev Dante* navodi kako je i Ilija Okrugić zamijenio Marulića i Tarcianiotu (ÚMarulić, kog Ariosto slavni božanstvenim pjesnikom nazva«, str. 73) u jednom zapisu u *Viencu* g. 1874. Grešku je od Carrare u *Danici* iz 1846. preuzeo Šime Ljubić (dao sam si malo truda da razvidim) i tu u

dvama priručnicima: *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna 1856, p. 202; *Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske* II, Rijeka 1869, str. 367. U *Vjesniku* od subote 24. srpnja 1993, str. 17. Úmon ami François« Šanjek u dugu razgovoru s Miroslavom Ležajom, za Hrvatski panteon svih vremena predviđa i Marka Marulića. S tom željom završujem srpanjsku kroniku, ako kroz nastupajući tjedan nešto ne iskrсне. Nastupila je stanovita utiha ljetovanja. Na samu izmaku srpnja, ipak, još jedno pismo iz Mainza. Franz Leschinkohl javlja o Únovim« knjigama Marka Marulića diljem Njemačke. Sada ih na njegovu popisu ima 349, a Universitätsbibliothek Konstanz posjeduje ih čak sedam. Glasilo tiskare, u kojoj je do mirovine radio, objavljuje članak s fotografijom o dodjeli mu Gutenbergove nagrade. Milo je čuti i vidjeti kako Nijemci cijene istraživanje g. Franza o Maruliću, kako mu za to odaju priznanje. S naše strane, nažalost, takvu je uvidavnost teško očekivati.

VIII. 93.

Ljetna je utiha i tropska vrućina, ali pisma stižu isto tako učestalo. Na samu početku mjeseca prof. Béné mi s radošću šalje nadopunu kataloga Marulićeve *Carmen*. Gotovo istodobno vijesti iz Niskozemlja. Gospodin Dubravčić dao si je truda da potraži u knjižnici u Hagu (Kraljevskoj) djelo Jana van der Noota *De poetische werken* (Köln 1572), gdje se uistinu spominje Marullus, ali Michele Tarcaniota, a ne Marko Marulić.

U *Večernjem listu* (*Hrvatski rukopis*, str. 17) od 8. kolovoza 1993. dao sam objaviti članak na cijeloj stranici o marulološkoj djelatnosti g. Leschinkohla, s posebnim osvrtajem na Gutenbergovu statu, Bénéa (o katalogu *Carmen de doctrina*), a spomenuo sam i dr. Lökösia i Petra Runju. Dostavio sam rečenoj gospodi izrezak iz *Večernjaka* kao neku diplomu za njihov rad.

Radim usporedice na referatu za Krležin simpozij ove jeseni i pregledavam svu silu njegovih natuknica o hrvatskim piscima. U velikim potezima Krleža kudi našu šesnaestostoljetnu književnost zbog Úupepeljene«, Úlitiurigijske« mode ciljajući posebice na Mavra Vetranovića i Marka Marulića (*O našem dramskom repertoaru, Scena*, br. 1, Zagreb 1950, str. 10). Njima suprotstavlja entuzijastički Marina Držića, čiji je Úteatar slavenski, upravo: poganski pastorale nad odrom Marulićevih rimovanih sentenca *De doctrina domini nostri Jesu Christi pendentis*.« To baš nije skup sentenci, a istraživanje prof. Bénéa potvrđuje da je Marulićeva pjesma, ironizirana po Krleži, kružila Europom od XVI. do XIX. stoljeća na sve strane i na svim indoeuropskim jezicima. U članku za *Večernjak* skrenuo sam pozornost da bi kakav hrvatski nakladnik trebao preuzeti zadaću tiskanja djela prof. Bénéa o Marulićevoj *Carmen*. U petak 13. kolovoza nazvao me gospodin Josip Stipanov iz naše Sve-ućilišne knjižnice i priopćio da je Sveučilišna voljna upustiti se u taj mali pothvat. Ugodno iznenađen, isti sam dan napisao prijedlog g. Bénéu i preporučio mu da prihvati tu ponudu.

U *Slobodnoj Dalmaciji* od 14. kolovoza, str. 26. Bratislav je Lućin čitateljima opisao djelatnost prof. Bénéa oko kataloga *Carmen* i upozorio na nagli porast maruloloških istraživanja u europskim sredinama. Jedan je od podnaslova u članku *Što Split čeka?*, a odnosi se na Marulovo udomljenje u rodnom gradu.

Iz Marulova privremena boravišta na otoku Šolti dobio sam razglednicu od prijatelja Pavla Pavličića. Na razglednici (datum nečitljiv, pretpostavka: 10. VIII. 93.) vidi se neko turističko jedrilo umjerene ljepote, a Pavlov tekst glasi: ÚPlavca nova je, Bogu budi hvala, ovdje usrid luke, a kapetan dotle šeće po Tkalčićevoj.« Ovo

sam ljeto ostao u Zagrebu uslijed posljedica europske monetarne krize. Stižu razglednice od prijatelja s Jadrana, a ja uljudno odgovaram u stihu:

Dok Ti jedriš sred Rogača,
i šturci Ti u čast zriču,
mene pelja Uspinjača
Matoševu dičnu Griču.
A Lotrščak bijela kula
plauca mi je od Marula.

Eto tako sam za Pavla napisao još jednu šestu rimu na spomen mu negdašnje disertacijske razbibrige, te marulološkog bratstva bez jedinstva.

U posljednjem smo kolovoškom tjednu, pa je vrijeme da prolistam časopise. U *Ognjištu* 5/93. na str. 94. nađoh pjesmu Ivana Grljušića *Hrvatska pisan* u kojoj se u *Zboru pisnivaca* pojavljuje i Marul. U izrazu i pjesničkoj gradbi Grljušić zavijlje izravno Marula ili preko posrednika Tina Ujevića i Tonča Marovića:

Antemurale nepristano,
vikovito suprotiva
— plavca s mora puntarskoga.

U *Maruliću* 4/93. štijem studiju Antona Zakarije *ÚHrvatska kronika« i hrvatska povijest* i prepisujem: *ÚHrvatska kronika* postoji u dvije verzije, hrvatskoj (H) i latinskoj (L). Hrvatsku verziju preveo je na latinski Marko Marulić godine 1510. Taj prijevod označuje se sa M. Latinsku verziju preveo je na talijanski Mavro Orbini godine 1601.« (str. 489). Dobro je znati, da bi se moglo razlikovati, jer je to povjesničko-kronikalno djelo u mnogim pitanjima dosta zamršeno. Anton Zakarija analizirajući ga, na više mjesta spominje Marulićeve verziju ili neku njezinu specifičnost.

Da se Marulić sve više vraća u pjesničku svijest, svjedoči nam i pjesma *Marul* — *tisućudevetstodevedesettreće* Stanislave Adamić:

Grobni pokrov puca
pobunilo se srce
s praroditeljskim kostima prijeti.
Pjesnik svetopisamske Misli
rasrđen — osovljuje se
Optužuje Marul
Marko Marulić plače, brani!
Kuje n o v e riječi...

(str. 552)

Privukao mi je pozornost još jedan prilog iz *Marulića* 4/93. Zdravko Mužinić objavljuje tri pisma Vojmila Rabadana. U jednomu je riječ o Marku Uvodiću: *ÚKao čovjek bio je nesimpatičan, prepotentan, samouvjeren preko dopuštene mjere (...)* Najposlije i njegovo guranje sebe na pjeđestal našega Marula (libar Marka Marulića Splićanina — Libar Marka Uvodića Splićanina) nije samo kalambur, nego *Úsamosvijest«*, vrlo slabo fundirana. Bez obzira na to, da Uvodić i nije Splićanin, ako se ne varam...« (str. 566). Ako se ja ne varam, Uvodić je Klišanin.

U ovom *Ljetopisu* (X/92) prenio sam podatak Petra Runje da u Sveučilišnoj knjižnici u Freiburgu postoji zbirka *Flores epigramatum*; među auktorima da je navedeno i Marulićevo ime. Držim da zapravo nije riječ o Maruliću nego Marullusu, tj. Tarcianoti, što sam zaključio na temelju navoda iz jednog pisma g. Dubravčića.

Javio mi se brzglasno g. Béné i priopćio da je suglasan, dapače oduševljen (ÚQuel honneur pour moi!«), što će Sveučilišna objaviti njegovu spomen'knjigu Marulićeve pjesme. Pohodio sam kolegu Stipanova u zgradi na Marulićevu trgu zbog dogovora oko objavljivanja i tiskanja, što bi trebalo uslijediti još ove godine.

Viribus unitis Tonko Maroević i Braco Lučin dostavili su mi nekoliko izrezaka iz *Slobodne Dalmacije*, gdje u podlistku Mario Nepo Kuzmanić prikazuje rodoslovlje splitskih plemića. Nepo sa zadivljujućom ljubavlju i stručnošću (koliko se sjećam, on je inženjer kemije po temeljnoj profesiji) istražuje literaturu, arhivske podatke i uskrisuje obitelji splitskog Úkolina«. Prvi je podatak o rodu Marulića: ÚGodine 1180. splitska općina šalje klerika Radu Marulina u Ravenu...«. Nepo navodi da je Rade sin Marula, pa bi ga onda bilo bolje zvati Rade Marulov. Naime, u splitskom dnevniku od 17. kolovoza (str. 32) došla je na red Markova loza, a otisnut je i grb MARULI. Štjemo: ÚŠukundjed Marka Marulića Nikola Petra Nikole rođen je oko 1310. godine, iz čega slijedi da je živio oko osamdeset godina, predavši svojim potomcima vrlo dobar genetski potencijal.« Imadijaše tri sina. Jedan se od njih potpisivao Marinus Gavazulich (Gavosalić), a drugi, Petar Nikolin, pradjed je Markov. Prezime de Marulis spominje se prvokrat 1462. Djed pjesnikov Marko Petrov također je doživio 80 godina, a u dokumentima se spominju dva mu sina, stariji Petar, koji se potpisivao i Pezenich (Pecenić) kao i mlađi Nikola. Otac Markov Nikola živio je šezdesetak godina. ÚMarko Marulić kao Marko Pecenić obnaša 1474. dužnost egzaminatora (...), a 1478. (...) čast splitskog suca« (*Slobodna Dalmacija*, 18. kolovoza, str. 25), što je bilo u obiteljskoj tradiciji. Da malo pomognem Nepi oko godine smrti Markove majke Dobrice. Po dosadašnjim poznatim dokumentima posljednji se put spominje živom g. 1504, navodi on. Međutim, taj bi podatak valjalo još provjeriti, jer Marulić u pismu od 2. XI. 1502, upućenu Jerolimu Čipiku, gotovo oplakuje majčinu smrt zbog teške joj bolesti: nikakvi joj lijekovi ne pomažu, ophvala je vrućica, te više ne može jesti, a na životu je održavaju tek napitcima (*Colloquia Maruliana* I, 1992, str. 40, 41). Držim da je korisno podsjetiti se na prezimenske varijacije Marulićevih predaka, koji su zbog praktičnih razloga lakšega razlikovanja uzimali i dodatna prezimena ili temeljno usklađivali prema jezičnoj modi. Preposljednjeg dana kolovoza stiže mi pismo kolege Lučina s nadnevkom 18. kolovoza, posljednjeg dana mjeseca pismo prof. Bénéa s istim nadnevkom po već ustanovljenoj telepatijskoj sprezi. Kolega Lučin javlja, među ostalim, da će slavni latinist IJsewijn pribivati okruglom stolu o Maruliću potkraj travnja 1994, a prof. Béné da je preveo na francuski pismo u kojem Marulić Tomi Nigeru priopćuje svoje sudove o Erazmovom umijeću pisanja. Budu li slijedećih Marulovih dana u Splitu profesori IJsewijn i Béné, Marulić će doživjeti vrhunski latinistički europski Úhommage«.

Naposljetku, listajući knjigu kolege i prijatelja Zorana Kravara, pristiglu iz Dubrovnika (*Nakon godine MDC*, Matica hrvatska, Dubrovnik 1993), sa zadovoljstvom bilježim jedan prisjećaj Marulića. Zoran, koji sustavno proučava hrvatski barok, pozna ga u tančine i odlično tumači, u *Obsidi*, epu Petra Zrinskog, uočava bataljističke prizore, te navodi primjer jednoga dvoboja, koji više podsjećaju na Marulićevu *Juditu* nego na Gundulićev *Osman* u stilskoj opremi (str. 53'55).

Peti, dakle jubilarni *Marulićev ljetopis* završen je.

PRILOG 1

MARULIĆU SPOMENIK U ZAGREBU?

(Travanjski podsjetnik po treći put)

Evo već po treći put u zagrebačkim novinama predlažem da se Marku Maruliću podigne spomenik u Zagrebu, glavnomu hrvatskom gradu. Za sada bez ikakva odjeka. Poželjeti je da novo poglavarstvo poradi na zamisli i okrijepi odluku Gradskog zastupstva iz g. 1901, kada je već bilo prikupljeno 500 forinti za tu svrhu. U Zagrebu, međutim, spomenika Marulu još uvijek nema. Nakon otkrivanja kipova Tinu Ujeviću i Mariji Jurić Zagorki kao da su zastale djelatnosti oko novih spomenika, a Odbor uglednika, koji se imao brinuti za njih, više se uopće ne oglašuje.

U *Vjesniku* od 10. travnja 1991, u *Večernjem listu* od 16. kolovoza 1992, u *Mogućnostima* (12/90, 11'12/91, 11'12/92) obrazlagao sam svoj prijedlog neprijepornim razlozima i znanim činjenicama, upućujući ga u javnost u mjesecu travnju, koji bi trebao da bude Marulićev mjesec u spomen na datiranje *Judite* 22. IV. 1501, 'Uod rojen,ja Isukarstova u puti godišće parvo nakon tisuću i pet sat, na dvadeset i dva dni miseca aprila.« Književne konotacije tog mjeseca, što se tiče slavni pjesnika jako su poticajne (Petarca, Ronsard, T. S. Eliot).

U travnju 1993. opetovati mi je ukratko potkrepe u prilog Marulovu spomeniku u Zagrebu. U našem glavnom gradu, ipak, postoji dojmljiv broj javnih kiparskih obilježja klasicima nacionalne književnosti diljem ulica i trgova: Kačiću, Preradoviću, Šenoi, Kumičiću, Kranjčeviću, Matošu, Nazoru, Goranu, Tinu, Zagorki. Tom popisu nedostaje, dakako, Krleža, a osobito stari pisci (Držić i Gundulić), vrhu svih Marko Marulić. Slična obilježja po europskim gradovima na stanovit su način skupna povijesna prosudba znamenitosti i trajnosti pojedinih auktora u nacionalnomu, antologijskom odabiru. Parafrazirajmo Hektorovića:

Li Marul nad svima, za reći rič pravu,
najveću čast ima i diku i slavu.

Tà, s pravom i neosporno nosi znakovitu oznaku 'Uotac hrvatske književnosti«, čemu bismo mogli nadodati istodobno proširak: veliko ime europskog humanizma. Podignućem spomenika Zagreb bi, slikovito kazano, Maruliću uzvratilo za skrb, koju je iskazao za taj grad u pismu Jeronimu Čipiku od 19. srpnja 1501, bojeći se i strepeći da ne padne pred naletom Skender'paše, nakon njegova prodora na 'Upodručje Hrvatske«. Prigodom proslave 1901, već je bila nazočna težnja da se dva najveća hrvatska grada emotivno povežu posredništvom Marula, te je Velimir Deželić u *Prosvjeti* toga godišta objavio pripovijetku *U grimizu osvića*, gdje se zamisao Marulova spjeva *Judita* povezuje s istoimenom zagrebačkom ljepoticom, što ju je Splićanin u Padovi sreo tijekom studija.

Naveo sam i poželjni lokalitet spomenika, ispred Sveučilišne knjižnice, na Marulićevu trgu, na prelijepom graditeljskomu i urbanističkom prostoru, koji su nemilo počeli zauzimati usidreni automobili, čak tik Zgrade. Marulićeva figura ispred nacionalne knjižnice i kulturne riznice opominjala bi i na potrebu čuvanja i njegovanja svekoliko baštine, naših duhovnih vrijednosti unatoč nesklonu vremenu.

Do slijedećeg travnja sa štovanjem.